

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Radek Hlista

Status civitatis a status familiae v právu římském a moderním

Diplomová práce

Olomouc 2011

Prohlášení o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Status civitatis* a *status familiae* v právu římském a moderním vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V ..... dne .....

Podpis .....

Souhlas se zpracováním osobních údajů

Prohlašuji, že ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších právních předpisů, souhlasím se zpracováním svých osobních údajů pro potřeby související s hodnocením, evidencí a vykazováním informací o této diplomové práci Univerzitou Palackého v Olomouci. Dále souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V ..... dne .....

Podpis .....

Poděkování

Rád bych poděkoval panu Mgr. Petru Dostálíkovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, podporu a věcné připomínky, které mi poskytl k vypracování této diplomové práce.

Obsah

Prohlášení o původnosti práce	2
1. Úvod	7
2. <i>Status civitatis</i> v právu římském	8
2.1. Problematika právní subjektivity fyzických osob	9
2.1.1. Právní postavení římských občanů.....	10
2.1.2. Právní postavení cizinců	13
2.1.3. Právní postavení propuštěnců.....	14
2.2. Způsobilost k právním úkonům	16
2.2.1. Způsobilosti k právnímu jednání nezletilců a <i>tutela impuberum</i>	17
2.2.2. Způsobilost k právním úkonům u žen a <i>tutela mulierum</i>	20
2.2.3. Způsobilost k právním úkonům u marnotratníků a <i>cura prodigi</i>	22
3. <i>Status familiae</i> v právu římském	23
3.1. Úprava majetkových vztahů mezi manžely	24
3.1.1. Zásnuby a <i>arrhae sponsaliciae</i>	25
3.1.2. Problematika věna	26
3.1.3. Darování pod podmínkou uzavření manželství a darování mezi manžely	27
3.2. Vztah rodičů a dětí	28
3.2.1. Syn a dcera jako <i>personae alieni iuris</i> , otázka <i>peculia</i>	29
4. Komparace vybraných institutů římského práva s právem českým v jeho historickém vývoji a právem zahraničním	31
4.1. Úprava obecného zákoníku občanského (ABGB)	31
4.1.1. Charakter státního občanství, jeho nabývání a pozbývání	32
4.1.2. Právní postavení cizinců	34
4.1.3. Zvláštní práva otcovská	35
4.2. Úprava ve středním kodexu.....	39
4.2.1. Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům.....	40

4.2.2. Opatrovnictví a poručenství.....	42
4.2.3. Charakter rodinného práva	43
4.3. Zhodnocení soudobých teoretických přístupů a jejich komparace s připravovanou rekodifikací občanského práva	45
4.3.1. Problematický okruh právní subjektivity nascitura.....	47
4.3.2. Způsobilost nezletilých k právním úkonům	50
4.3.3. Pojem a obsah rodičovské zodpovědnosti	53
5. Závěr	57
6. Seznam použitých zdrojů.....	59
6.1. Monografie	59
6.2. Právní předpisy.....	61
6.2.1. Právní předpisy vnitrostátní	61
6.2.2. Zahraniční právní předpisy	62
6.3. Rozhodnutí soudů	62
6.4. Webové stránky	62
7. Shrnutí.....	63
8. Summary	64
9. Klíčová slova	65

1. Úvod

Tématem této diplomové práce je vymezení a pojednání charakteru institutů *status civitatis a status familiae*. Hlavním cílem je jejich ucelené zpracování na základě římských pramenů a následné posouzení míry, ve které ovlivnily genezi práva v různých etapách naší historie až po dnešní platnou právní úpravu. Současně diplomová práce vymezuje dílčí oblasti, které do tohoto rozsahu spadají, a navrhuje jejich řešení s přihlédnutím k úpravě v chystané rekodifikaci občanského zákoníku.

Věnuje se tak úpravě právního statusu u různých kategorií osob, zejména rozebírá jejich postavení v oblasti subjektivity, způsobilosti k právním úkonům a v rodinně-právních otázkách majetkových a osobních. Aby bylo možné zcela naplnit komparační pojetí obsahu této práce, jsou první dvě kapitoly věnovány klíčovým institutům z pohledu římského práva, které mělo zásadní vliv na jejich formování a které tvoří základ pro další srovnávání. V kapitole následující jsou pak rozebrány již moderní právní přístupy představované obsahově navazující úpravou obecného zákoníku občanského z roku 1811, tzv. středním kodexem z počátku let padesátých a dnešní kodifikací v rámci z. č. 40/1964 Sb. občanského zákoníku.

O otázkách statusu pojednává celá řada tuzemských i zahraničních pramenů a z tohoto pohledu se jeví jejich zpracování jako dostatečné. Není však mnoho autorů, kteří se jim věnují výhradně formou metody komparační, i když přínos takového přístupu by byl značný. Jako příklad lze uvést návrh nového občanského zákoníku, který vychází z římskoprávních tradic, resp. z tradic soukromoprávní úpravy První republiky, a bez možnosti jejich srovnání se současnou právní úpravou by nejspíš opakoval chyby, kterými je v nemalé míře tato oblast postižena dnes.

Předpokládám, že dnešní úprava není uspokojivá, a to zejména z důvodu jejího systémového i tematického odklonu od tradičního přístupu ve formě velkých občanskoprávních kodexů, které jsou jinak vlastní většině vyspělých evropských států. Zhodnocení minulé, a zejména pak současné právní úpravy jsem se v mnoha případech snažil opřít o relevantní judikaturu, případně o názory erudovaných znalců této oblasti.

Možnost dalšího výzkumu bude, dle mého názoru, přímo závislá na přístupu budoucím, který zaujme právní praxe ve vztahu k rekodifikaci občanského zákoníku.

2. *Status civitatis* v právu římském

K tomu, aby bylo možné vymezit právní subjektivitu a s ní související způsobilost k právnímu jednání, a stanovit tak, kdo byl podle římského práva osobou, popřípadě kdo měl způsobilost se svým jednáním zavazovat, je nezbytné, nejprve tyto pojmy odlišit od objektu práva.

Obecně lze přijmout doktrínu, dle které platí, že co není osobou, je věcí, a co je věcí, nemůže být osobou. Ten, kdo je subjektem práva, není zároveň jeho objektem a naopak. Pokud má právo upravovat vztahy mezi lidmi, tedy jak tvrdil římský právník Hermogenianus: „*Když všechno právo bylo ustanovené pro lidi, budeme hovořit nejdříve o právním postavení osob a potom o ostatních právech, přičemž budeme postupovat podle pořadí věčného ediktu a připojovat obsahově blízké a věcně související texty tak, jak to věc dovolí.*“¹ lze jednoznačně vyvodit, že každý člověk sám o sobě může vystupovat jako subjekt v mezilidských vztazích, které právní pořádek upravuje.² Jak však bude dále ukázáno, římské právo se s tímto postojem ne vždy ztotožňovalo. Na rozdíl od moderních právních řádů, které vycházejí z přirozeného právního základu, a zpravidla tak přiznávají způsobilost k právům a povinnostem každého člověka od jeho narození až do smrti a neumožňují zbavení, omezení ani vzdání se takové subjektivity, bylo ve starém Římě určováno zákony: kdo a za jakých podmínek je schopen nabývat práv, uzavírat závazky a nést odpovědnost za své nedovolené jednání. Pro úplnost je nutné ještě zdůraznit, že samotná způsobilost k právům a povinnostem zabezpečuje pouze možnost práv a povinností nabývat. Stejně je to i se způsobilostí k právním úkonům. To, zda právně způsobilá osoba bude opravdu práva a povinnosti mít, popřípadě zda bude schopna učinit určitý právní úkon, záleží na dalších okolnostech a předpokladech.

Stát v minulosti vytvářel právo pro společenské třídy, skupiny a organizace, nikoli pro jednotlivce, proto je možné získat plastický obraz římské společnosti a správně pochopit faktické i právní postavení příslušníků jednotlivých společenských skupin a vrstev pouze v případě, že je přihlédnuto ke skutečným společenským rozdílům, které v Římě panovaly.³

---

¹ Hermogenianus D. 1, 5, 2: „*Cum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de presonarum statu ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui sexuti et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur, dicemus.*“

² REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo*. 3. vydání. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 155.

³ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 119.

2.1. Problematika právní subjektivity fyzických osob

V rámci této podkapitoly postupně rozebírám charakter právního postavení jednotlivých kategorií fyzických osob a to těch, které byly dle římského práva nadány subjektivitou. Hlavním východiskem členění mezi skupinami i uvnitř nich byla povětšinou určitá sociálně determinovaná kritéria. Postavení osob však nebylo neměnné. S vývojem a změnami v římské společnosti docházelo i ke změnám znaků, na základě kterých se subjektivita posuzovala. V období předřímské rodové společnosti nebyly známy společenské rozdíly, ty se začaly vytvářet až tehdy, jakmile narůstaly prvky, které rodové zřízení rozkládaly. Tak se vykrystalizovaly dvě základní společenské třídy, totiž plnoprávní svobodní občané a bezprávní otroci.⁴ Ne všechny svobodné osoby však dle římského práva požívaly plné právní subjektivity a měly stejné právní postavení, jelikož i mezi nimi byly rozlišovány dvě další kategorie⁵.

Tou první byly osoby svobodné již od narození, tedy *ingenuové*⁶. Vymezení tohoto pojmu nacházíme v knize první, čtvrtém titulu Justiniánových Institucí, kde se uvádí: *„Narozeným na svobodě je ten, kdo je svobodný samotným zrozením bez ohledu na to, jestli pochází z manželství dvou osob narozených na svobodě, anebo od dvou propuštěnců, anebo od jedné osoby narozené na svobodě. Pokud se někdo narodil ze svobodné matky a otec je otrokem, není méně svobodným než ten, který se narodil na svobodě, stejně jako ten, který se narodil svobodné matce a má nejistého otce, neboť byl zplozen mimo manželství. Stačí ale, jestliže matka byla v době jeho narození svobodná, i když počala jako otrokyně. Také v opačném případě, jestliže počala jako svobodná a pak porodila jako otrokyně, se prosadil názor, že se dítě narodilo jako svobodné, neboť neštěstí matky nemá být na újmu dítěti v mateřském těle. V této souvislosti byla nastolena následující otázka: jestliže byla těhotná otrokyně propuštěna na svobodu a pak znovu zotročená porodila, přivede pak na svět*

---

⁴ Gaius I. 9: *„Et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.“*

⁵ Rozčlenění osob svobodných mělo svůj původ v počátečních stádiích vývoje římské společnosti, kdy bylo římské právo představováno národním právem kmenových svazů, usazených v oblasti Latia a chránilo (zavazovalo) jen ty, kdo byli příslušníky římské obce (*civitas Romana*). Cizinci původně žádná práva neměli a ani mít nemohli.

⁶ Inst. 1, 4- 5: *„Ingenuus ist est, qui statim ut natus est liber est, sive ex duobus ingenuis matrimonio editus, sive ex libertinis, sive ex altero libertino altero ingenuo. Sed et si quis ex matre libera nascatur, patre servo, ingenuus nihilo minus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera et incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et ex contrario si libera conceperit deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci, quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in utero est. Ex his et illud quaesitum est, si ancilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum an servum pariat? Et Marcellus probat liberum nasci: sufficit enim ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore habuisse: quod et verum est.“*

svobodného, nebo otroka? A Marcellus se domníval, že se dítě narodilo jako svobodné: pro dítě v matčině těle postačuje, jestliže byla jeho matka alespoň po krátkou dobu svobodná. A tak je to správně."⁷

Římské právo uznávalo vedle sdružení osob a majetku za subjekty práva ty osoby, které měly „*caput*“⁸. Tento výraz původně znamenající „hlava“ se později vžil jako termín pro právní osobnost (právní individualitu), jelikož římské právo nepracovalo s pojmy jako objekt a subjekt.

2.1.1. Právní postavení římských občanů

Při hledání odpovědi na otázku, kdo byl římským občanem, existuje celá řada možných přístupů. Nejčastěji je na Římany nahlíženo jako na příslušníky římské společnosti či římské obce. Tento úhel pohledu však není nejvhodnější, jelikož klade důraz spíše na kulturní a institucionální aspekty římské říše než-li občanství jako takové. Dalším možným přístupem je pojetí tohoto institutu jako politického a právního fenoménu charakterizovaného zvláštním ohledem na vztah občana ke státu a autoritám, odrážející zejména jeho práva a povinnosti. Ani zde však nemůžeme hovořit o komplexní definici. Jednak z toho důvodu, že práva a povinnosti se za trvání Římské říše podstatně měnily či zanikaly, a jednak nikdy nebyly v plné míře přiznávány všem kategoriím Římanů. Nelze tak přijmout jednoznačnou charakteristiku římského občanství.⁹ Je však možné stanovit, že v římské společnosti to byl pouze občan, který mohl být považován za soukromoprávní osobu a pouze on měl *conubium* a *commercium*.¹⁰

Jak vyplývá z výše uvedeného, práva občanského se nabývalo zejména narozením. Zda se osoba svobodná narodila jako římský občan, tedy *civis Romanus*, bylo určováno dvěma základními pravidly. Dítě, které bylo zplozeno v manželství, kde mezi manžely bylo *conubium*, vstupovalo do statusu, který měl jeho otec v době, kdy bylo počato. Status dítěte, zplozeného mimo takové manželství, se řídil právním postavením matky v době porodu.¹¹ Byla-li svobodná, bylo i dítě svobodné a naopak. V případě, že matka byla otrokyní a alespoň

⁷ BLAHO, Peter, SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani institutiones: Justiniánské instituce*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, s. 39.

⁸ Paulus. D. 4, 5, 3, 1: „*Liberos qui adrogatum parentem sequuntur placet mini caput, cum in aliena potestate sint et cum familiam mutaverint.*“

⁹ GARDENER, Jane F.. *Being a Roman Citizen*. First Published. London: Routledge, 1993, s. 1 - 2

¹⁰ *Ius conubii* představovalo způsobilost k uzavření manželství, platného podle civilního práva, *ius commercii* pak znamenalo způsobilost k majetkovým právním jednáním práva civilního, podnikáním mezi živými.

¹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 7. vydání. Bratislava: Vydavatelství Univerzity Komenského, 1929, s. 71

po krátkou dobu těhotenství nabyla svobody, platil *favor libertatis* a její dítě se narodilo jako svobodné.¹²

Ten, kdo se jako *cives Romanu* nenarodil, mohl práva římského občanství nabýt i jinak. Tím, jak Řím dobýval nová území, vstřebával do svého svazku obrovské množství cizinců. Zatímco ještě za prvních císařů byla naturalizace cizinců jen zcela výjimečná, později jednotlivci i kolektivy nabývali římského občanství častěji a od konce 2. století n. l. již poměrně často. V tomto období už nebylo občanství tak žádané jako dříve, a dokonce s sebou neslo některé daňové nevýhody. Proto se mnozí provinciálové spokojovali s občanstvím místním, jiní zase mohli mít občanství dvojí, tedy lokální i římské. Za důležitý mezník tohoto vývoje je považován edikt císaře Caracally¹³, který rozšířil římské občanství téměř na všechny obyvatele Římské říše s výjimkou kategorie *peregrini dediticii*, o které pojednávám dále. Noví občané získali přístup ke všem institucím a formám římského práva, jakož i vyhlídky na výnosnou osobní kariéru.¹⁴

Osoba lidská se stávala nositelem práv a vznikala teprve narozením, tedy tím, že dítě vyšlo úplně z těla mateřského. Současně se vyžadovalo, aby dítě po svém narození žilo (nikoliv, aby bylo životaschopné) a mělo lidskou podobu.¹⁵ Zajímavostí je, že o tomto požadavku pojednávala rovněž *Digesta*¹⁶, když stanovila, že za děti nejsou považováni ti, kteří se narodí proti zákonu přírody v rozporu s podobou lidského rodu, například když žena porodí cosi obludného nebo nepřirozeného. Plod v těle matčině, *nasciturus*, nebyl dle práva ještě osobou. I když nebyl nadán právní subjektivitou, bylo jeho postavení chráněno různými předpisy. Jak tvrdil římský právník Paulus: „*Kdo je v matčině lůně, chrání se tak, jako by už byl na světě, pokud jde o prospěch dítěte*“.¹⁷

Jak je uvedeno v *Digestech*, právní osobnost římského občana tvořily tři základní prvky, kterými byly svoboda, občanství a rodina.¹⁸ V případě, že některý z nich odpadl, nastala změna nebo i zánik jeho právní osobnosti, tedy *capitis deminutio*.¹⁹ Na tomto místě

---

¹² Dokonce, i když byla zotročena jako těhotná, mělo dítě *ius postliminii*.

¹³ *Constitutio Antoniniana*

¹⁴ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 130.

¹⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého...*, s. 62

¹⁶ Paulus D. 1, 5, 14: „*Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conversomore pro creantur: veluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus et ideo inter liberos connumerabitur*“

¹⁷ Paulus D. 1, 5, 7: „*Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit*“

¹⁸ *Libertas- civitas- familias*.

¹⁹ Paulus D. 4, 5, 11: „*Capitis deminutionis tria genera sunt, maxima media minima: tria enim sunt quae habemus, libertatem civitatem familiam. igitur cum omnia haec amittimus, hoc est libertatem et civitatem et familiam, maximam esse capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam esse*

právník Paulus uváděl: „*Jsou tři druhy capitis deminutio, velká, střední, malá: tři, jelikož zde máme svobodu, občanství a rodinu. Velká capitis deminutio je pak ztráta občanství, která svobodu zachovává. Střední capitis deminutio je zachování svobody a občanství, toliko měnící postavení v rodině. Malá capitis deminutio je újma v postavení.*“ Kapitisdeminuce je zvláštní institucí římského práva, k níž se v moderních právních řádech nenajde analogie.

*Captis deminutio maxima*²⁰ představovala takovou situaci v životě člověka, kdy pozbyl svobody i občanství a z pohledu práva tak jeho osoba úplně zanikla, i přestože byl fakticky stále naživu. Mohlo k tomu dojít na základě rozdílných okolností. V případě stavu svobody mohla u svobodného občana nastat změna, pokud upadl do vojenského či válečného zajetí nepřátel. Římské právo však obsahovalo i záruku v situaci, kdy se zajatec ze zajetí vrátil. Náleželo mu právo návratu, neboli *ius postliminii*, a stejně jako věci, které se navrátily z moci nepřátel, vstoupil i on se zpětnou účinností do dřívějších právních vztahů. Tímto způsobem nemohlo ale dojít k oživení vztahů faktické povahy, jakými byly držba či manželství. O svobodu však neméně často přicházeli i ti, kteří byli prodáni „za Tiber“²¹, dále podle práva veřejného hlavně ti, jež se nedostavili k odvodu nebo ke sčítání lidu, a podle práva soukromého ti, kteří byli odsouzeni, neschopni zaplatit dluh, případně dopadeni při krádeži.²²

V případě *captis deminutio media*²³ římské občanství ztratili ti občané, kteří se podle mezinárodní dohody Říma s cizí mocí do ní vystěhovali. I když jim byla zachována svoboda, pozbytí římského občanství s sebou neslo řadu právních i faktických důsledků. Takové osoby byly vyloučeny ze všech veřejných práv, nezpůsobilé vykonávat svou účast na politickém a právním životě.

V případě, že došlo k vystoupení občana z jeho rodiny emancipací, nikoliv smrtí otcovou, nebo vstoupil-li jedinec do rodiny jiné, ztrácel toliko svá dosavadní agnátská²⁴ oprávnění. Status občanství i svoboda mu byly zachovány, měnilo se pouze jeho právní

---

capitis deminutionem: cum et libertas et civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constat.”

²⁰ Gaius I. 160: „*Maxima est capitis deminutio, cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittit; quae accidit incencis, qui ex forma censuali venire iubentur; quod ius proprie hodie in usu non est; sed libertatem poenae causa hodie amittunt ex lege Aelia Sentia qui dediticiorum numero sunt, si qui contra eam legem in urbe Roma domicilium habuerint; item feminae, quae ex senatusconsulto Claudiano ancillae fiunt eorum dominorum, quibus invitisset denuntiantibus cum servis eorum coierint.*”

²¹ Tj. do Etrurie.

²² BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 122.

²³ Gaius I. 161: „*Minor sive media est capitis deminutio, cum civitas amittitur, libertas retinetur; quod accidit ei cui aqua et igni interdictum fuerit.*”

²⁴ K výkladu tohoto pojmu viz. dále.

postavení. *Captis deminutio minima*²⁵ tak souvisela se ztrátou příslušnosti k římské rodině, která v Římě, jak pojednávám dále, představovala základní společensko-právní vazbu. Osoba zůstávala v moci otce rodiny, *patria potestas*,²⁶ až do okamžiku jeho smrti nebo do jejího zrušení. Propuštění z této moci nastávalo nejčastěji emancipací uskutečněnou otcem rodiny fiktivním prodejem, při kterém bylo dítě osvobozeno a stávalo se osobou svého práva. *Patria potestas* mohla být zrušena i několika dalšími způsoby jako v případech zbavení *paterfamilias* jeho svobody nebo občanství, provdáním dcery a formální adopcí či nabytím určitého náboženského postavení u dítěte.²⁷

2.1.2. Právní postavení cizinců

V antickém světě se uplatňoval princip personalitativního práva, kdy každý občan žil podle práva své pevně organizované obce, ať se nacházel kdekoli. Současně ale nebyl svým právem chráněn za hranicemi vlastní obce.²⁸ Z tohoto důvodu byli cizinci, *peregrinové*, tedy lidé svobodní ale bez římského občanství, zpravidla bez způsobilosti k právům. Stejně tak postrádali i způsobilost k právním úkonům, i když její jednotlivé části, *commercium* nebo *conubium*, jim mohly být uděleny jako zvláštní právní výhoda. V praktickém životě cizince chránily buď mezinárodní smlouvy, totiž veřejnoprávní úmluvy obou obcí, nebo ho přijal pod sakrální ochranu jeho římský přítel, což mu zaručovalo nerušený pobyt, volné obchodování a ochranu před soudem.²⁹

Ani u cizinců však není možné jejich postavení generalizovat. Nejvýhodnější pozici mezi cizinci měli *Latinové*³⁰, kteří byli sousedy Říma a tvořili zvláštní stupeň mezi občany římskými a *peregriny* v užším slova smyslu. Tato úzká příbuznost byla dána nejen bezprostředním územním sousedstvím, ale také blízkostí obou kultur. I když jim nebylo přiznáno právo volit, mohli se *Latini* usazovat v Římě. Ostatní *peregrinové*, kteří byli občany obcí poddaných římskému státu nebo s nimi spřátelených, měli způsobilost k právům a povinnostem podle práva své obce. Pro právo rodinné a dědické platilo právo domácí

---

²⁵ Gaius I. 162: „*Minima est capitis deminutio, cum et civitas et libertas retinetur, sed status hominis commutatur; quod accidit in his qui adoptantur, item in his quae coemptionem faciunt, et in his qui mancipio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur atque manumittatur, totiens capite deminuat.*”

²⁶ Pozn. prameny a definiční znaky institutu *patria potestas* jsou uvedeny níže.

²⁷ MOUSOURAKIS, George. *A Legal History of Rome*. First Published. Abingdon: Routledge, 2007, s. 196.

²⁸ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, 2003, s. 162.

²⁹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 123.

³⁰ např. Gaius I. 12: „*Rursus libertinorum tria sunt genera; nam aut cives Romani aut Latini aut dediticiorum numero sunt...*”

výhradně. V oblasti majetkoprávní, bývalo, šlo-li o styky mezi Římany a *peregriny* nebo *peregriny* různých obcí, užito u římských soudů pravidel *ius gentium*.³¹ Na nejnižším stupni stáli občané obce, která bojovala proti Římu až do úplné porážky a která přestala existovat po bezpodmínečné kapitulaci ve prospěch Říma, *deditici*³², jelikož jim nebyla přiznána žádná veřejná práva a jejich celkové právní postavení určovali Římané podle své libovůle.

Později začali Římané přiznávat některé výhody Latinů i jiným obyvatelům v koloniích, čímž vznikla kategorie latinských kolonií, *Latini coloniarii*, u kterých zajišťoval ochranu *praetor peregrinus*, z jehož jurisdikce později vzešlo *ius gentium*.³³ Zanikaly tak rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi cizinců navzájem a později i mezi cizinci a římskými občany. „Hodnota římského občanství, po celou dobu římské republiky ještě značná, za principátu upadala, protože tehdy již občané nemohli plně vykonávat svá ústavní práva. A když se na počátku 3. století n. l. dostalo římského občanství téměř všemu obyvatelstvu říše, ani o ně už moc nestálo.“³⁴

2.1.3. Právní postavení propuštěnců

Základním rozdělením právního postavení osob byla jejich kategorizace na osoby svobodné a na otroky. Svobodní pak byli členěni na osoby svobodné od narození a propuštěnce.³⁵ Pán mohl propustit otroka na svobodu, čímž mezi nimi vznikl nový vztah mezi propuštěncem a patronem, tzv. patronátní. Z důvodu zachování pracovně- hospodářských výhod, které otroctví přinášelo, zůstali však propuštěnci, *libertini*, členy *agnátské* rodiny patrona.³⁶

Způsoby propuštění byly různé: výslovným prohlášením v závěti formou *manumissio testamento*, pomocí stylizovaného procesu, tzv. *manumissio vindicta*, či zápisem do seznamu římských občanů, tedy *manumissio censu*³⁷. Ze všech tří typů propuštění je nejzřetelnější účast státu u posledního jmenovaného, kdy se otrok se souhlasem pána zapsal při soupisu lidu do seznamu občanů. Pán tak projevil vůli propustit svého otroka a stát naopak ochotu

³¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého...* s. 70.

³² Gaius I. 26: „*Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis ad civitatem Romanam datur.*“

³³ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. 1. vydání. Bratislava: MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997. s. 98.

³⁴ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 125.

³⁵ Gaius I. 10: „*Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini.*“

³⁶ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, s. 160.

³⁷ Gaius I. 17: „*Nam in cuius persona tria haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione liberetur, id est vindicta aut censu aut testamento, is civis Romanus fit; sin vero aliquid eorum deerit, Latinus erit.*“

přijmout jej. I když *manumissio censu* byla poměrně často využívána, nastával u ní jeden významný problém. Zápisy se uskutečňovaly přinejlepším každých pět let a celý proces, než byl ukončen, zabral často až osmnáct měsíců. Není přitom zřejmé, zda se propuštění stávalo účinným již okamžikem zápisu nebo ve chvíli, kdy byl celý akt formálně ukončen. *Manumissio vindicta* byla podobná vindikaci. Probíhala formou *legisactio*, kdy *assertor libertatis* prohlásil otroka svobodným a jeho majitel mlčel. Na základě takového vystoupení potvrdil přítomný úředník stávající situaci, stejně jako by ve skutečném sporu zvítězil žalobce. *Manumissio testamento* byla postavena na předepsaném projevu vůle majitele otroka v závěti, kde rozkazovacím způsobem požadoval, aby se otrok stal po jeho smrti svobodným.³⁸ Otroek po smrti zůstavitele, jakmile nabyt dědictví z testamentu byl i jeden z dědiců, získal svobodu a byl považován za propuštěnce zemřelého, *libertus orcinus*. Zůstavitel měl možnost zajistit svému otrokovi svobodu i nepřímo *per fideicommissum*, tedy tím, že dědicovi nebo odkazníkovi přikáže, aby propustil otroka na svobodu.³⁹ Propuštění pro otroka znamenalo, že se stával římským občanem, nikoliv však občanem „plnohodnotným“, ale jen *libertinem*. Syn takto propuštěného otroka byl už plnoprávným římským občanem, i když na něm lpěla příhana otrockého původu. Ve vztahu k bývalému pánovi se propuštěnec nazýval *libertus*.⁴⁰

Zpočátku byla práva patrona velmi rozsáhlá. Propuštěnec zpravidla žil i nadále v domácnosti patronově, který byl jeho zákonným zástupcem a měl nad ním kárnou pravomoc až do práva potrestat jej smrtí. Pokud však porušil své povinnosti vůči propuštěnci patron, vydával se pouze pomstě bohů. Propuštěnec musel zachovávat úctu ke svému patronovi i jeho rodině, v důsledku čehož nemohl patrona žalovat, což si patron dával před propuštěním přísežně potvrdit. Obě strany měly proti sobě právo vyživovací a patron dědil ze zákona po propuštěnci, který neustanovil v závěti vlastního dědice.

Význam otrocké práce dosáhl svého vrcholu ve 2. až 1. století př. n. l., pak postupně upadal. S tím, jak vzrůstal počet otroků, vzrůstalo úměrně i množství propuštěnců, a to natolik, že se stali samostatnou společenskou skupinou. Současně však byli stále vyloučeni z politických práv. Neměli přístup do senátu, k magistraturám, ba ani do kněžských sborů a také jejich hlasovací práva v komiciích byla okleštěna. Tím, jak poznenáhlu slábla patronova moc, bylo některým z propuštěnců umožněno, aby se více společensky prosadili, a jelikož mezi nimi byl i velký počet schopných, začali se uplatňovat v císařských kancelářích. Další se

³⁸ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 98.

³⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého...*, s. 66

⁴⁰ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 121.

věnovali soukromému podnikání, a nabyli tak značného jmění. Tito zbohatlíci a jiní vynikající propuštěnci se za principátu domohli výsady nosit zlatý prsten, *ius anulorum aurerorum*, což znamenalo faktickou změnu jejich společenského postavení, jelikož se stali rovnoprávními občany, a zanikaly nad nimi patronátní povinnosti. Ještě pozdější výsada, zvaná *natalium restitutio*, tedy navrácení svobodného rodu, přiznala vyvolenému propuštěnci úplnou, tedy i rodovou, rovnoprávnost.⁴¹

2.2. Způsobilost k právním úkonům

Pro způsobilost k právním úkonům byly u subjektu rozhodující jeho přirozené schopnosti, které mu umožňovaly uvědomit si důsledky a dosah jeho jednání. Pokud takový subjekt jednal, vázaly se na něj účinky, které stanovil právní pořádek. Za právní účinky v oblasti soukromého práva bylo považováno to, že subjektivní práva a povinnosti vznikaly, měnily se nebo zanikaly se zřetelem na osobu samotného jednatelého či někoho jiného. Jak již bylo uvedeno výše, pro způsobilost k právům a povinnostem byla v Římě určující sociální kritéria, zatímco pro způsobilost k právním úkonům kritéria biologická, jako fyzické a psychické schopnosti člověka. Základní podmínkou pro nabytí způsobilosti k právním úkonům byly přirozené a biologické prvky, v rámci kterých se posuzovalo, zda byl jednatel na takovém stupni fyzické a rozumové vyspělosti a zralosti, že byl schopen uvědomit si dosah svého jednání. V důsledku různých kritérií a předpokladů, které právní pořádek vyžadoval pro právní subjektivitu i pro způsobilost k právním úkonům, tak mohla být některým jednotlivcům přiznána pouze jedna nebo druhá z těchto způsobilostí a jiným zase obě dvě.⁴²

Aby měla osoba možnost uzavírat platné smlouvy, konat jiné právní úkony a nést ze svých jednání plnou odpovědnost, tedy k tomu aby měla plnou způsobilost k právnímu jednání, musela mít status osoby *sui iuris*. Plně způsobilým byl tak z hlediska římského práva *pater familias*, který jakožto osoba svéprávná mohl disponovat s rodinným majetkem, zatímco osoby podřízené právu cizímu, *alieni iuris*, tuto možnost neměly.⁴³ V následujících podkapitolách proto podrobněji rozebírám objektivní měřítka, na základě kterých docházelo k určování rozsahu způsobilosti k právnímu jednání a současně ukazují, že římské právo bylo propracovaným komplexem, jež pamatoval i na ochranu osob ve způsobilosti omezených prostřednictvím institutů poručnictví a opatrovnictví.

⁴¹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 121 – 129.

⁴² REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, s. 174 – 175.

⁴³ Gaius I. 48: „*Sequitur de iure personarum alia divisio. Nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae sunt.*”

Osoby *sui iuris*, které měly z určitého důvodu omezenou způsobilost k právnímu jednání, a nebyly tak schopny obstarat vlastní záležitosti, se účastnily právních vztahů pomocí zvláštních zástupců. Dle typu zastoupení se rozlišovalo jednak poručnictví, tedy *tutela*, a jednak opatrovnictví, *cura*. Tyto instituty nebyly zavedeny pouze proto, aby ochraňovaly specifické skupiny osob, ale také jako prostředek zajištění rodinného majetku.⁴⁴

Tutela, jak je definována v Justiniánových Institucích⁴⁵, je silou a mocí nad svobodným člověkem, která je dána a zabezpečena civilním právem s cílem chránit toho, kdo se v důsledku svého věku neumí bránit. Ačkoliv byla méně autoritativní než moc otce rodiny, představovala specifický druh moci. Poručník spolupůsobil při právních jednáních poručence, a to jak svým souhlasem, tak svou osobní účastí,⁴⁶ případně měl možnost jednat sám jako nepřikázaný jednatel⁴⁷. *Tutela* byla zřizována nad duševně zdravými osobami *sui iuris*, jejichž způsobilost byla omezena pro nedostatek uvážlivého úsudku. Taková vada se nejčastěji přisuzovala osobám ženského pohlaví, které byly brány jako lehkovážné⁴⁸, nebo nedospělcům s nedostatečnou životní zkušeností.⁴⁹

Institut opatrovnictví se naproti tomu uplatňoval v případech, kdy osoba *sui iuris* nemohla pro nedostatek duševního či tělesného zdraví spravovat své záležitosti sama. Jednalo se zejména o osoby němé, hluché a duševně méněcenné.⁵⁰ Za takové situace, kromě opatrovnictví nad nezletilci, byl úřadem ustanoven kurátor, jehož hlavním úkolem byla správa svěřencova majetku.⁵¹

2.2.1. Způsobilosti k právnímu jednání nezletilců a *tutela impuberum*

Hlavní z důvodů, pro které byly osoby omezovány ve své způsobilosti k právním úkonům, byl jejich věk. V průběhu historického vývoje se ustálily čtyři stupně lidského věku.

První skupinu tvořily děti do sedmi let. Tato fáze života označovaná jako *infantia* doslova znamenala stupeň vývoje, ve kterém jedinec postrádal schopnost mluvit, resp. Řečnit,

---

⁴⁴ BURDICK, William L.. *The principles of Roman...*, s. 263

⁴⁵ Inst. – 1, 13, 1: „*Est autem tutela, ut Servius definit, ius ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa*”

⁴⁶ *Auctoritatis interpositio*

⁴⁷ *Negotorium gestor*.

⁴⁸ *Leviti animi*

⁴⁹ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 106.

⁵⁰ Inst.- 1, 23, 3: „*Sed et mente captis et surdis et mutis et qui morbo perpetuo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt.*”

⁵¹ tamtéž

a přednést tak slova formálních úkonů.⁵² Z tohoto důvodu nemohly děti jednat s právními důsledky a byla u nich rovněž vyloučena deliktní způsobilost.

Do druhé skupiny náleželi nedospělci, *impuberes*, kteří již byli v omezené míře způsobilí k jednání s právními účinky. Jak je patrné, sedmý rok života měl pro Římany značný význam. Právě v tomto věku začínaly děti navštěvovat veřejné školy, což se dotýkalo více chlapců než dívek. Tím se také začínají děti odlišovat podle pohlaví a mění se charakter jejich povinností, výchovy a zejména postavení.

Další skupinou pak byli dospělí, *puberes*. U dívek nebylo stanovení dospělosti problematické, jelikož byla spojována s 12. rokem jejich života. U chlapců tomu však bylo jinak. Za císařství se ustálil názor, který dospělost chlapců vztahoval na jejich schopnost plodit děti, tedy na prokázání dospělosti jejich tělesným ústrojím. U osob, které děti plodit nemohly, jako například kleštěnci, pak bylo nutné přihlížet k tomu věku, ve kterém dospělost obvykle nastávala. S takovým vnímáním hranice dospělosti představitelů sabiniánské školy však nesouhlasili Prokuliáni, kteří prosazovali stanovení této hranice na dovršení 14 let.⁵³ Císař Justinián nakonec toto rozdílné pojetí vyřešil tím, že dal za pravdu Prokuliánům a spornou věkovou hranici spojil s dovršením 14 let.⁵⁴ V tomto věku dosahovali chlapci dospělosti tím, že symbolicky měnili svůj chlapecký oděv, *toga praetexta*, za *toga virilis*, což bylo označení pro tógu mužskou. U dívek takový obřad neprobíhal, jelikož podobnou symboliku měl jejich přechod z panenského života do manželství.⁵⁵ Dospělí sice byli způsobilí právně konat, ale později⁵⁶ se i mezi nimi vytvořila hranice v tom směru, že se dělili na dospělé a osoby blízké věku dospělých. Jak vyplývá z Justiniánových institucí, v klasické době se nedospělí, blížící se věku dospělosti, *impuberes infantia maiores*, stali způsobilými k právním úkonům, kterými zlepšovali své postavení. K jiným úkonům byli způsobilí jen se

---

⁵² RAWSON, Beryl. *Children and childhood in Roman Italy*. First Publisher. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 140

⁵³ ⁵³ Gai. I, 196. „Masculi autem cum puberes esse coeperint, tutela liberantur: puberum autem Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit, id est eum, qui generare potest; sed in his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est eum puberem esse existimant, qui XIII annos explevit.“

⁵⁴ Inst.- 1, 22: „Pupilli pupillaeque cum puberes esse coeperint, tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis aestimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate temporum nostrorum bene putavit, quod in feminis et antiquis impudicum esse visum est, id est inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculis extendere: et ideo sancta constitutione promulgata pubertatem in masculis post quartum decimum annum completum ilico initium accipere disposuimus, antiquitatis normam in femininis personis bene positam suo ordine relinquentes, ut post duodecimum annum completum viripotentes esse credantur.“

⁵⁵ RAWSON, Beryl. *Children and childhood in Roman Italy...*, s. 142 - 144.

⁵⁶ Okolo roku 200 př. n.l. zákonem Plaetoriovým

souhlasem poručníka. Pokud si tak nechaly děti něco slíbit, pak se formální potvrzení poručníka nevyžadovalo, jestliže však slibovaly něco ony, pak schválení vyžadováno bylo. Prosadil se totiž názor, že si děti mohly své právní postavení zlepšit i bez formálního účasti poručníka, pokud by však mělo dojít k jeho zhoršení, souhlas se vyžadoval.⁵⁷ V případě deliktů civilních jako krádež, urážka, protiprávní poškozování cizí věci, byli *impuberes infantia maiores* plně zodpovědní, nikoliv však za delikty préterské.⁵⁸

Těmto osobám mladším dvaceti pěti let byla poskytována prétozem zvláštní ochrana procesního charakteru proti žalobám na plnění závazků, které uzavřely pro sebe nevýhodně z nedostatku životních zkušeností. Kromě této námitky, *exceptio legis Plaetoriae*, jim zákon umožnil podat *poenální* žalobu⁵⁹ proti tomu, kdo osobu mladší dvaceti pěti let přelstil. Dále byli chráněni i mimořádným magisterským prostředkem, který umožňoval navrácení původního stavu v případě, že byl *minor* svým jednáním poškozen, aniž by tuto skutečnost vyvolala protistrana. Po zavedení zmíněných procesních opatření bylo uzavírání obchodů s nezletilými značně riskantní, což vyústilo v potřebu zavedení institutu opatrovnictví.

Poručnictví nad nedospělci, *tutela impuber*, představovalo správu záležitostí osob, které nebyly podrobeny otcovské moci, ale pro svůj věk nemohly jednat s právními následky. Úkolem poručníka nad nedospělcem bylo obstarávat a zabezpečovat jeho záležitosti a potřeby, řádně jej vychovávat a především spravovat jeho majetek. Pokud by poručenec sám chtěl učinit takové jednání, ke kterému nebyl podle zákona způsobilý, muselo být stvrzeno souhlasem *tutora*.

Jedinec se stával poručníkem na základě tří možných povolávacích důvodů. Tím prvním byl testament, tedy šlo o *tutela testamentaria*. Otec rodiny mohl svým nedospělým dětem, které podléhaly jeho moci, jmenovat poručníka testamentem nebo dodatkem k závěti, který byl v testametu potvrzený.⁶⁰ V případě, že nebyl poručník určen v testamentu, povolával se poručník zákonný, *tutor legitimus*, kterým byl nejbližší mužský *agnátský* příbuzný.⁶¹ Pokud se neuplatnil ani jeden z předchozích důvodů, byl poručník jmenován úředním

---

⁵⁷ Inst.- 1, 21: „*Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria. Ut ecce si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis pupilli promittant, necessaria est: namaque placuit meliorem quidem suam condicionem licere eis facere etiam sine tutoris auctoritate, deteriore vero non aliter quam tutore auctore. unde in his causis, ex quibus mutuae obligationes nascuntur in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi quidem qui cum his contrahunt obligantur, at invicem pupilli non obligantur.*”

⁵⁸ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Rímské právo...*, s. 176 – 177.

⁵⁹ *Actio poenalis*- žaloba směřující k uhrazení pokuty

⁶⁰ Inst.- 1, 13, 3: „*Permissum est itaque parentibus liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare.*”

⁶¹ Inst.- 1, 15: „*Quibus autem testamento tutor datus non sit, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.*”

příkazem. V případě *tutela dativa* byl ke jmenování oprávněn *praetor urbanus* za součinnosti tribunů lidu a v pozdějším období to byl úředník zvaný *praetor tutelaris*.⁶² Způsobilost k výkonu poručenství nad nedospělci byla rovněž upravena. Zpravidla se poručníkem stal dospělý muž, avšak v pozdějším období byla tato úloha výjimečně svěřena ovdovělé matce či babičce nedospělce, avšak pouze tehdy, pokud se znovu nevdualy. Římské právo myslelo i na negativní vymezení osob, které se poručníkem stát nemohly. Byli to zejména vojáci, cizinci, nezletilci, slepí, hluchí, němí a osoby, které zastávaly církevní posty. Převzetí poručnictví bylo považováno za občanskou povinnost, a odmítnout tak bylo možné jen z velmi závažných důvodů. Poručníkem se nestala osoba, která sama měla větší počet dětí, obstarávala státní záležitosti, dosáhla věku sedmdesáti a více let, neměla dostatek finančních prostředků, trpěla nemocí a podobně.⁶³

Dalším způsobem ochrany zájmů u této kategorie osob byla možnost ustanovení opatrovnictví nad nezletilcem, *cura minorum*, která byla zavedena zákonem Plaetiovým a spočívala v ochraně plně právně způsobilých osob, mladších dvaceti pěti let.⁶⁴ *Curator* v tomto případě neautorizoval jednání svého svěřence, pouze uděloval souhlas, který podmiňoval účinnost jeho právního úkonu.⁶⁵

2.2.2. Způsobilost k právním úkonům u žen a *tutela mulierum*

Římské právo bylo právem patriarchální společnosti, a tak až na některé výjimky byly římské ženy po celý jejich život v určitých směrech omezeny ve způsobilosti k právním úkonům. Oprávnění jednat získávaly nebo jim bylo svěřeno vždy od muže, tedy od otce, manžela či poručníka. Jak již bylo řečeno, hlavní důvod tohoto omezení vyplýval z postavení žen v patriarchální rodině, kdy na ně bylo nahlíženo jako na osoby lehkovážného ducha.⁶⁶ Tato premisa, přestože v oblasti soukromého práva zcela zanikla, se ve veřejnoprávní oblasti

---

⁶² BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 110.

⁶³ Inst.- 1, 25: „*Excusantur autem tutores vel curatores variis ex causis: plerumque autem propter liberos, sive in potestate sint sive emancipati. Si enim tres liberos quis superstites Romae habeat vel in Italia, quattuor vel in provinciis Quinque, a tutela vel cura possunt excusari exemplo ceterorum munerum: nam et tutelam et curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt, in adoptionem autem dati naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, tantum ad tutelae vel curae muneris excusationem prosunt, defuncti non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quaesitum est, an prosint. Et constat eos solos prodessse qui in acie amittuntur: hi enim, quia pro re publica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelleguntur.*”

⁶⁴ Inst.- 1, 23: „*Masculi puberes et femine viripotentes usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: qui, licet puberes sint, adhuc tamen huius aetatis sunt; ut negotia sua tueri non possint.*”

⁶⁵ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 112.

⁶⁶ Gaius I., 144: „*Permissum est itaque parentibus, liberis quos in potestate sua habent testamento tutores dare: masculini quidem sexus inpuberibus, feminini autem sexus cuiuscumque aetatis sint, et tum quoque cum nuptae sint. Veteres enim voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse.*”

zachovala po celou dobu trvání římské říše. Ženám tak bylo znemožněno účastnit se veřejného života,⁶⁷ avšak vždy plně odpovídaly za spáchané delikty. Pokud se žena ocitla mimo moc otce rodiny, a stala se tak osobou *sui iuris*, musela mít k autorizaci svých právních úkonů poručníka. S postupem času se výrazně měnil charakter římského manželství. Forma přísného manželství, *matrimonium cum in manum conventione*, ustupovala manželství volnému, *matrimonium sine in manum conventione*. Stále více přibývalo žen, *sui iuris*, a požadavky na autorizaci jejich jednání se omezovaly pouze na prodej mancipačních věcí a na formální právní úkony.

Všichni nedospělci, kteří nespádali pod moc otce rodiny, museli mít poručníka. Chlapci se ve věku čtrnácti let dostali do právně nezávislého postavení a nutnost dozoru u nich končila. Jakmile však skončila tato forma opatrovnictví u dívek, došlo pouze k jejímu nahrazení za jinou. Nejinak tomu bylo i u dospělých žen, které se staly nezávislými smrtí jejich otce nebo manžela.

Poručníci byli jmenováni několika rozličnými způsoby. Nejstarší doloženou a současně nejvýznamnější formou bylo povolávání poručníka zákonného, *tutor legitimus*. V případě, kdy *pater familias* nebo manžel neustanovili poručníka ve své vůli, byli za něj určeni mužští agnáti, a to buď všichni, anebo ten nejbližší. Pro dcery to byli nejčastěji jejich bratři, strýcové nebo dokonce synovci z otcovy strany. Pokud se jednalo o vdanou ženu, poručníkem se stal bratr jejího manžela, nebo její vlastní syn. Zákonným poručníkem byl také patron osvobozené ženy, která bývala otrokyní. V neposlední řadě i ženy, které se vymanily z moci otce rodiny, jej mohly mít jako poručníka.⁶⁸

Tutor testamentarius, nebo *dativus*, byl ustanovován v poslední vůli manžela či otce. Později bylo ženám umožněno, aby si svého poručníka vybraly samy. Tato možnost výběru zřejmě nebyla omezená, a ženy tak mohly měnit poručníky, jak se jim zachtělo. Je jisté, že si ženy vybíraly zejména ty muže, kterým věřily, a nehrozilo u nich nebezpečí, že by nebyli ochotni autorizovat jejich právní úkony. Vzniká tak otázka, proč by byli římscí muži ochotni dovolit tak uvolněnou kontrolu a dispozici s majetkem zrovna této kategorii žen a odepírat ji ženám jiným? Římské právo bylo dynamickým systémem, a i když z počátku byly ženy spíše v postavení věcí, nad nimiž byla vykonávána absolutní moc, časem se tento stav začal jevit jako neudržitelný. Na rozdíl od poručnictví nad nedospělci bylo poručnictví nad ženami obsahově omezenější. *Tutor mulierum* neměl nad osobou ženy žádná práva a ani nespravoval

---

⁶⁷ Za výjimku lze považovat kněžky bohyně Vesty.

⁶⁸ GARDENER, Jane F. *Women in Roman Law and Society*. First published. London: Routledge, 1987, s. 10 - 11.

její majetek. Uplatňoval se spíše při úkonech, které byly založeny na tradičním a formálním *ius civile*, jako *mancipatio*, *manumissio*, *testamento* a podobně. Příkladem zlepšování jejich pozice bylo i to, že si římscí právníci uvědomili, že mnoho ovdovělých žen mělo již nutné životní zkušenosti, a tak mohly se svým majetkem odpovědně hospodařit bez neustálého uplatňování poručníka.⁶⁹

Za vlády císaře Octaviana Augusta byl vydán zákon *Lex Iulia de maritandis ordinibus*. Ten poskytoval ženám, které porodily tři a více dětí, *ius liberorum*, jež spočívalo v tom, že nepodléhaly poručenství. Tento institut zaniká jako přežitý v době postklasické.⁷⁰

2.2.3. Způsobilost k právním úkonům u marnotratníků a *cura prodigi*

Již zákon XII. desek, reflektující v té době existující obyčej, zavedl opatrovnictví nad muži, kteří nezodpovědně hospodařili s majetkem zděděným po předcích. Tím ohrožovali ostatní členy své rodiny, jimž hrozilo, že budou uvedeni do bídy. Proto marnotratníci, i když starší pětadvaceti let, byli pod opatrovnictvím svých bočních příbuzných v mužské linii. Marnotratníkům bylo odňato *commercium*, zřízena správa jejich majetku a ustanoven opatrovník, *curator prodigi*. Opatrovníky zřizoval v Římě městský praefekt nebo praetor a v provinciích jejich správce.⁷¹ Předběžné vyšetřování bylo následováno formálním interdiktem, který zbavoval marnotratníka způsobilosti disponovat s částí svého majetku. Za vlády císaře Justiniána bylo toto omezení rozšířeno na celý majetek.

Z předchozího lze vyvodit, že marnotratníkem mohl být pouze muž *sui iuris*, který nezodpovědně hospodařil se zděděným majetkem a současně takovým chováním ohrožoval finanční postavení svých příbuzných. Kurátor kontroloval a schvaloval pouze majetkoprávní úkony a z nich dozoru nepodléhalo nakládání s tím, co marnotratník získal z vlastních prostředků, nýbrž dědictvím. Na rozdíl od duševně chorých, kteří byli dle římského práva zcela nezpůsobilí, marnotratníka bylo možné omezit pouze v úkonech dispozičních. Současně však zůstával způsobilým k takovým právním úkonům, kterými nezhoršoval své postavení, a měl plnou deliktní odpovědnost. Opatrovnictví bylo přímo závislé a trvalo tak dlouho, jak trval samotný zákaz, a v případě, že se marnotratník polepšil, odpadla i nutnost dohledu.⁷²

⁶⁹ tamtéž

⁷⁰ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 107.

⁷¹ Inst.- 1, 23, 3: „*Furiosi quoque et prodigi, licet maiores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romae praefectus urbis vel praetor et in provinciis praesides ex inquisitione eis dare curatores.*”

⁷² REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, s. 177.

3. *Status familiae* v právu římském

Familia byla souhrnným výrazem pro všechny členy římské individuální rodiny a veškerý rodinný majetek, tedy i otroky. Představovala pevně organizovaný, soběstačný a nezávislý právní svazek, vyplňující všechny stránky života, od pracovních až po náboženské.⁷³ Byla založena na mocenském vztahu, jehož smyslem bylo zajištění jednoty a trvalosti rodinných vazeb, které nekončily dospělostí dětí. Tím se pojetí rodiny v římské společnosti značně odlišovalo od jejího současného chápání, kdy je brána jako pokrevní svazek mezi rodiči a dětmi a prakticky trvá do existenčního osamostatnění dětí.⁷⁴

Familia prošla pestrým vývojem od prvotně pospolné společnosti přes společnost rodovou až po rodinu v současném slova smyslu. Zpočátku tak byla vybudována na přísně patriarchální příbuzenství. V čele rodiny stál otec, *pater familias*, který, vybaven zvláštním typem mocenského oprávnění, *patria potestas*, měl absolutní pravomoc nad osobami a majetkem sdruženými v rodině.⁷⁵ Osoby, které byly v tomto svazku, se nazývaly agnáti. Agnátskou rodinu v užším pojetí tvořily pouze osoby, které dohromady spojovala otcovská a manželská moc hlavy rodiny, tedy ty osoby, které byly pokrevně spojeny mužským pohlavím, tudíž příbuzní od jednoho otce.⁷⁶ V zásadě šlo o otce a manžela jako hlavu rodiny a nositele moci v jedné osobě, manželku, děti bez rozdílu pohlaví, případně jejich manželky a manžele, jako i potomky ženatých a vdaných dětí, nemanželské děti nevdaných dcer. U všech těchto osob musel být splněn předpoklad, že skutečně podléhaly moci hlavy rodiny. Jakmile hlava rodiny zemřela, ať už fakticky nebo právně, agnátské pouto se uvolnilo a rodina se rozpadla na tolik nových agnátských rodin, kolik mužů bylo přímo podřízeno zemřelému. Ženy se naproti tomu sice staly osobami svéprávnými, avšak nezakládaly agnátské rodiny, jelikož nemohly být nositelkami otcovské, anebo manželské moci.⁷⁷ Smrt hlavy rodiny přesto neznamenala úplný zánik do té doby existujících rodinných vazeb, jelikož některé svazky byly zachovány a některé nově vznikly. Jak již bylo vysvětleno, ženy zpočátku neměly plnou způsobilost k právním úkonům. V případě smrti jejich manžela nebo otce jim proto musel být

⁷³ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 151.

⁷⁴ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, s. 161.

⁷⁵ Gaius 1, 55: „*Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus. Quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus.*”

⁷⁶ Inst.- 1, 15, 1: „*Sunt autem adgnati per virilis sexus cognationem coninuncti, quasi a patre cognati, veluti frater eodem patre natus, fratris filius neposve ex eo, item patruus et patru filius neposve ex eo.*”

⁷⁷ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo...*, s. 163- 166.

ustanoven poručník, kterým byl nejčastěji jeden z blízkých příbuzných. Proto byla po právní stránce některá pouta zachována.

Pojetí rodiny jako monokratického patriarchálního aparátu mělo svůj původ ve starém zvykovém právu. Římský tradicionalismus, reflektovaný pevnou skladbou římské rodiny, musel začít ustupovat před přílivem společenských změn, jelikož římská rodina ztrácela svou dřívější povahu pracovní jednotky a začala se více opírat o práci otroků. *Pater familias* již nevystupoval jako hlava rodinného společenství nadaná celistvou pravomocí, nýbrž jako jedinec, s dílčími soukromými právy vůči jemu podřízeným osobám.⁷⁸ Vývoj římského práva tak přinesl postupné oslabování významu agnátského příbuzenství a moci hlavy rodiny, která se měnila v ochranu a dozor nad nedospělými dětmi. Naproti tomu posiloval význam přirozenoprávních pokrevních vztahů uvnitř těchto svazků, který byl hlavním rysem příbuzenství kognátského.⁷⁹ Rodina, do té doby charakterizována mocensko-právním vztahem, tak začala více představovat svazek biologický, založený ze strany muže zplazením, ze strany ženy porozením. Významu v římském právu nabývalo na sklonku republiky, kdy prétorské právo začínalo chránit zájmy pokrevních příbuzných v dědickém nástupnictví. Vývoj završil Justinián, za jehož vlády se v dědickém právu prosadilo pouze kognátské příbuzenství.⁸⁰

Jelikož rodinné právo představuje značně široký systém, jsou v následujících podkapitolách na základě římských právních pramenů podrobněji rozebrány vybrané okruhy z této oblasti.

3.1. Úprava majetkových vztahů mezi manžely

Hlavním účelem manželství bylo založení rodiny, jejíž hmotné zabezpečení předpokládalo určitý majetkový základ. Zajištění potřeb manželky i celé rodiny náleželo podle římských zvyklostí i práva manželovi. Platila tedy zásada, že náklady manželství nesl manžel, zatímco žena obvykle přinášela věno, které mělo přispět ke zlepšení majetkových poměrů v rodině a s nímž po dobu trvání manželství hospodařil manžel.

Majetkové vztahy mezi manžely neupravovalo římské právo jednotně, charakter jejich správy se odvíjel od typu manželského svazku v jeho historickém vývoji. V případě, že bylo uzavřeno manželství přísné, *cum in manum conventione*, dle starého civilního práva, byla

⁷⁸ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 155.

⁷⁹ Inst. 1, 15, 1: „*At qui per feminini sexus personas cognatione iunguntur, non sunt adgnati, sed alias naturali iure cognati.*”

⁸⁰ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 124.

manželka zcela podřízena manželově moci, a to i v oblasti majetkové. Žena nemohla mít vlastní majetek a vše, co nabyla nebo měla, nabyl její manžel, eventuálně, nebyl-li osobou *sui iuris*, jeho otec. Došlo tak k úplnému splynutí majetku manžela a manželky. Naproti tomu u manželství volného, *sine in manum conventione*, nedocházelo toliko k absorpci majetku, ale žena, která byla osobou *sui iuris*, měla právo volně pro sebe majetek nabývat a náleželo jí vlastnictví ke všemu, co do manželství přinesla. Existence tohoto samostatného manželčina jmění a zřejmá separace veškerého majetku manželů byla proto vyvažována věnem, které žena do manželství přinášela.⁸¹

3.1.1. Zásnuby a *arrhae sponsaliciae*

Zatímco manželství muselo být uzavřeno svobodným souhlasem stran a ani *pater familias* nemohl svou dceru provdat proti její vůli, u zásnub toto pravidlo neplatilo. Zasnoubení, tedy *sponsalia*, představovalo vzájemný formální slib, nejčastěji ve formě verbálního kontraktu, uzavřít manželství, které vázalo stranu, jež by jej nesplnila, k náhradě škody. V počátcích republiky, kdy byla přísná forma manželství stále běžná, byly zúčastněnými ženich či jeho *pater familias* na jedné straně a nevěstin otec nebo poručík na straně druhé. Zda byl tento slib dán oběma stranami, nebo pouze ze strany nevěsty, a zda byl žalovatelný, není zcela jednoznačné. Je však nutné poznamenat, že zásnuby nikdy nepředstavovaly titul, na základě kterého by bylo možné manželství vynutit.

Dle římského práva bylo *stipulatio* činěno původně oběma stranami a žalovatelné bylo. Ženichova strana příslibila, že si dívku vezme, naproti tomu nevěstina rodina dala slib, že jí odevzdá do moci manželovy rodiny a poskytne věno.⁸² Čím obvyklejší bylo v římské společnosti uzavírání volných manželství, tím bylo zasnoubení považováno za neformálnější a nezávaznější. Odpadla dřívější stipulační forma a bylo možné jej kdykoliv zrušit bez nepříznivých právních následků. Závazek ze zásnub nebyl žalovatelný a nebylo možné vymáhat z nich náhradu škody či smluvní pokutu, pokud nezajišťovaly zásnuby.⁸³

Zasnoubení přestalo být neformálním od 4. století, kdy se ujal zvyk převzatý ze židovského práva, že snoubenec, aby stvrdil zasnoubení, odevzdal nevěště *dar*⁸⁴, představovaný zvláštní peněžitou částkou jakoby cenou za nevěstu. Později byl tento zásnubní závdavek dáván i ze strany nevěsty, avšak méně často. Zrušil-li pak jeden z nich bez

⁸¹ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 133 - 134.

⁸² GARDENER, Jane F.. *Woman in Roman Law and Society...*, s. 33- 34.

⁸³ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 158.

⁸⁴ *Arrha sponsalicia*.

závažného důvodu zasnoubení, musel ten, kdo jej přijal, vrátit dvoj- nebo i vícenásobek tohoto daru. Zrušil-li zasnuby ten, kdo závdek dal, mohl si ho druhý ponechat. Zasnoubení se tak stalo silnějším poutem než dříve a jeho účinky se zčásti přiblížily účinkům manželství.⁸⁵

3.1.2. Problematika věna

Právní význam manželství byl patrný zejména ve dvou důležitých oblastech. Tou první bylo plození legitimních potomků, kteří byli podřízeni otcovské moci. Tou druhou pak byla sféra majetková. Ačkoliv v manželství volném mohla žena vlastnit značný majetek, věno představovalo jmění, které bylo, alespoň za trvání manželství, postoupeno manželovi. Nemohlo tedy existovat bez sňatku, avšak není pravdou, že sňatek nemohl existovat bez věna. Právnick Plautus nicméně zastával v té době obecně přijímaný názor, že manželství uzavřené bez věna je něčím nevhodným či nemístným. Hlavní prameny, které se problematikou věna zabývaly, pochází z období od roku 200 př. n. l. až 200 po n. l.. Zdroje, ze kterých by bylo možné utvořit úplný obraz jeho historického vývoje, nicméně chybí.⁸⁶

Jaká byla funkce věna v tomto období? Pro zodpovězení této otázky je nutné přijmout fakt, že síla římského dotálního systému spočívala v jeho adaptabilitě, jelikož se mnohé zvyky a pravidla měnily s tím, jak se měnil charakter římské rodiny. Obecně lze stanovit, že bylo zaváděno, aby pomohlo zajistit ženu za trvání manželství nebo sloužilo jako pojistka pro případ, že by manželství skončilo. Věno tedy nebylo darováním manželovi, ale mohlo být darováním ženě.

Účel věna, které dříve představovalo prostředek kompenzace manžela při uhrazování nákladů manželství, se ještě více přibližoval k zajišťujícímu nástroji pro manželku a pak i děti po skončení manželství. Začala být vyžadována záruka, že věno bude po ukončení manželství vráceno. Manželova dispoziční moc s věnem byla postupně omezována, dokonce *lex Iulia de fundo dotali* z roku 18 př. n. l. mu zakázala zcizit věnný pozemek bez souhlasu manželky (věcně omezeno pouze na věci nemovitě). „*Zcizení nebo zastavení, proti zákonné záповědi předsevzaté, jest neplatno ipso iure. Zdali lex de fundo dotali platí pouze o pozemcích italských nebo též o pozemcích provinciálních, bylo mezi římskými právníky pochybno. Justinian podrobil zákazu zcizení výslovně též povincialné pozemky dotálné a vztáhl stanovení*

⁸⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 164.

⁸⁶ TREGGIARI, Susan. *Roman marriage: iusti coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*, New York: Oxford University Press, 2002, s. 323 - 324.

o zastavení na všechny způsoby zcizení, zapověděv všeliké zcizení pozemku dralného naprosto, tedy i když by se stalo se svolením ženiny.⁸⁷ Ženin nárok na věno chránila *actio rei uxoriae*⁸⁸, jež byla nárokem rozvedené ženy nebo vdovy proti bývalému manželovi nebo jeho dědicům.⁸⁹ To mělo za následek jednak zesílení povinnosti pro otce nevěsty zříditi věno, jednak pro manžela zeslabení jeho práv na takové věno. Manžel měl právo na užitky, které mohly z věna plynout, ale za trvání manželství neměl možnost věno prodat ani zastavit. Po zániku manželství muselo být věno zpravidla vráceno. Byla-li žena naživu, připadlo jí samé. Zemřela-li, byl manžel povinen vydat jejímu otci věno, které on zřídil. Justinián přiznal manželce na ochranu jejích práv nově vytvořenou *actio ex stipulatu* na vrácení věna. Manžel byl povinen restituovat věci movité do jednoho roku, nemovité ihned. Aby byl tento nárok zajištěn, došlo k vytvoření generálního zástavního práva k majetku manžela.⁹⁰

Věno mohlo být tvořeno penězi, movitými i nemovitými věcmi, případně jejich kombinací. Předmětem věna tak mohl být jakýkoliv majetkový substrát, pokud měl alespoň nějakou hodnotu. Charakter věna určoval i způsob jeho zřízení. Podle formy se lišilo odevzdání věci, *dotis datio*, od slavnostního slibu věno poskytnout, *promissio dotis*. Velmi častý byl také odkaz věna, *legatum dotis*, nebo ústní dotální slib, *dictio dotis*.⁹¹ Namísto těchto slavnostních forem později nastoupil neformální slib, *pactum legitimu*, nebo vyhlášení v listině, *instrumentum dotale*. Věno mělo i zřejmou motivační funkci. Čím bylo rozsáhlejší, tím představovalo pro budoucího manžela větší stimul manželský svazek uzavřít a snažit se jej udržet.

3.1.3. Darování pod podmínkou uzavření manželství a darování mezi manžely

Darování pod podmínkou uzavření manželství bylo ještě za klasických právníků platné jako darování obecné. Pokud nedošlo k realizaci sňatku, nebylo možné žádat dar zpět.⁹² Toto oprávnění je uzákoněno až za vlády císaře Konstantina. Římské právo myslelo i na situaci,

---

⁸⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vydání. Praha: Knihkupec C. K. České Univeristy J. Otto, 1910, s. 860.

⁸⁸ *Actio rei uxoriae* byla žalobou *bona fidei*, s procesním režimem v dobré víře. V případě, že žena měla otce rodiny, ten mohl žalovat o vrácení věna sám, vyžadoval se však její souhlas.

⁸⁹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 158.

⁹⁰ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 164.

⁹¹ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 135.

⁹² Inst. 2, 7, 3: „*Est et aliud genus inter vivos donationum, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem a iunioribus divis principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur et tacitam in se condicionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium fuerit insecutum: ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur et nusquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat.*”

kdy nemohlo být uzavřeno manželství, jelikož jeden ze snoubenců zemřel. V takové situaci museli vracet věno (do výše jedné poloviny) pouze dědicové nevěsty nebo nevěsta sama.⁹³

Darování mezi manžely bylo postaveno na zásadě, že ani jeden z nich se nemůže obohatit na úkor druhého, proto bylo zakázáno. Důvod tohoto zákazu byl ryze praktický. V případě, kdy se manželka nepodřídila manželově moci, zůstávala vlastníkem svého majetku a mohla s ním volně disponovat bez toho, aby se jí vytvořila povinnost přispívat na potřeby rodiny nebo své vlastní. Za takové situace vznikalo nebezpečí, že dojde k převodům motivovaných zejména využíváním citů a náklonnosti.⁹⁴

Zákaz neplatil jen pro darování mezi samotnými manžely, ale také pro darování z *familie* jednoho manžela do *familie* druhého. Avšak neplatnost darování nebyla absolutní, uplatnila se pouze v případě, že mělo být realizováno mezi živými. Zákaz neplatil, bylo-li darování provedeno pro případ smrti. Pro darování *inter vivos* platilo ustanovení, dle kterého se takové darování stávalo platným, když manžel, jenž dar poskytl, zemřel za trvání manželství, aniž dar odvolal. Tato skutečnost zakládala konvalescenci původně neplatného právního jednání.⁹⁵

3.2. Vztah rodičů a dětí

Již ve zvykovém právu a společenském vědomí starověkého Říma byly pevně zakotveny hlavní zásady, které určovaly charakter vztahu mezi rodiči a dětmi. Na jedné straně tak stála zejména povinnost rodičů zajistit dětem řádnou výchovu a výživu, na straně druhé se od dětí vyžadovalo, aby měly své rodiče v úctě a poslouchaly jejich příkazy.⁹⁶

Jak již bylo výše uvedeno, děti v postavení svobodných členů rodiny byly na svých právech omezeny. Přestože se takové omezení téměř neprojevovalo ve veřejném životě, tedy v právu sakrálním, kde byly plně odpovědné, a v právu ústavním, kde synové jako nositelé veřejných hodností často znenáhla nabývali politické rovnoprávnosti, byly děti procesně nezpůsobilé a v oblasti soukromého práva byly zcela podřízeny moci otce rodiny. V nejstarších patriarchálních dobách bylo proto postavení dětí přirovnáváno k otrokům. Jak se římská rodina měnila a vzdalovala se charakteru hospodářské jednotky a současně docházelo

---

⁹³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vydání. Praha: Knihkupec C. K. České Univeristy J. Otto, 1910, s. 881.

⁹⁴ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Rímské právo...*, s. 173.

⁹⁵ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 134.

⁹⁶ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva...*, s. 123.

k rozvoji řemesla a obchodu, začaly dospělé děti hrát samostatnou úlohu v hospodářském životě.

V následující podkapitole jsou rozebírány otázky, které s postavením dětí v římské rodině nejvíce souvisely a které ukazovaly, jakým způsobem se vyvíjelo.

3.2.1. Syn a dcera jako *personae alieni iuris*, otázka *peculia*

Synovi bylo umožněno žít v platném manželství, jeho děti a manželka mu podléhaly, ale výkon moci nad nimi prováděl *pater familias*. Mohl platně nabývat, ale vše, čeho nabyl, připadlo rodinnému majetku, se kterým disponoval výlučně otec. Původně tak nemohl vlastnit žádný majetek. Vývoj však ukázal, že podobné podřízení nemůže přetrvat, a přinesl několik průlomů do této zásady.

Dospělému synovi začal otec vyhrazovat omezenou sféru volné působnosti. Zejména tak mohl vykonávat moc nad jeho dětmi i manželkou a samostatně hospodařit s oddělenou částí rodinného majetku. Původně bylo tímto majetkem stádo dobytka, odkud je odvozen i jeho název, *peculium*. Jeho hospodářské určení bylo rozličné, avšak i nadále zůstával otcí rodiny a syn, popřípadě otrok, kterému bylo *peculium* také často svěřováno, k němu měl pouze faktický vztah. *Pater familias* je mohl kdykoliv odejmout zpět a v případě synova úmrtí se *peculium* vracelo do rodiny automaticky.⁹⁷

Synové na svěřeném majetku hospodařili, brali z něj užítky a postupně se vžilo přesvědčení, že jeho odejmutí bez závažného důvodu lze považovat za nemravné. *Peculium*, i když zůstávalo majetkem otcovým, se ze společenského hlediska začalo považovat spíše za majetek synův. Příímý průlom do starobylých zásad představovalo až *peculium castrense*⁹⁸, totiž majetek, jehož syn nabyl jako svůj vlastní během vojenské služby. Nejčastěji tak byl představován žoldem a válečnou kořistí, ale zahrnoval i všechny dary a dědictví od jeho druhů v armádě. Za vlády Konstantina mohl syn plně disponovat bez omezení ze strany otce rodiny rovněž s majetkem, *peculium quasi castrensae*, který nabyl při výkonu veřejných funkcí. Stále častější byly i situace, ve kterých syn obdržel od svého otce určitý obnos, aby s ním hospodařil, tedy *peculium profectitium*. Stále byl považován za majetek otce, syn jej však mohl získat, pokud se vymanil z jeho moci z důvodů jmenování do vysokého státního úřadu

⁹⁷ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva...*, s. 152.

⁹⁸ Inst.- 2, 9, 1: „Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem, quidquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis), hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: et hoc ita parentum fiebat, ut esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum acquisitum est, alii vel extraneo donare vel vendere vel quecumque modo voluerant applicare.”

nebo byl emancipován bez řádného odejmutí *peculia*. Zbytkovou kategorii tvořilo *peculium adventitium*, tedy veškerý majetek získaný od matky nebo cizince, který dle Justiniána náležel dítěti, ale *pater familias* z něj mohl brát užítky.⁹⁹

Dospělým synům tak bylo umožněno snáze si zakládat vlastní existence nebo se zapojovat do hospodářského života a tím nabývat majetku. Z tohoto důvodu se jejich osobním zájmům začalo dostávat právní ochrany.

Právní postavení dcery, v zásadě stejné, bylo ve skutečnosti horší. Nemohly požívat takových výhod, jichž nabývali dospělí synové. Protože však byly dcery stejně jako synové osobou *sui heredes* a až okamžikem otcovy smrti se stávaly osobou *sui iuris*,¹⁰⁰ byly fakticky již za jeho života považovány „jakoby za vlastníky“ rodinného majetku. Soukromoprávní postavení dcer bylo srovnatelné s postavením manželky,¹⁰¹ jejíž označení *materfamilias* bylo spíše čestné.

V období, kdy se postavení synů začalo značně zlepšovat, dcerám se dostalo jen drobných výhod, nicméně jak otcova moc slábla a začala se spíše podobat ochraně a dozoru nad dětmi, měnila se i pozice dcer. Nabyly již plné způsobilosti k právnímu jednání a zbyla pouze drobná omezení ochranného charakteru (nesměly například procesně zastupovat jiného).

---

⁹⁹ MACKENZIE, Thomas. *Studies in Roman law: with comparative views of the laws of France, England, and Scotland*. Second edition. Edinburgh: William Blackwood and Sons, 1865, s. 137.

¹⁰⁰ Inst. 1, 11: „*Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo sui iuris fiunt.*”

¹⁰¹ srov. Gaius I., 118: „*Idem iuris est in earum personis quae in manu sunt; nam feminae a coemptoribus eodem modo possunt mancipari, quo liberi a parente mancipantur; adeo quidem, ut quamvis ea sola apud coemptionatorem filiae loco sit, quae ei nupta sit, tamen nihilo minus etiam quae ei nupta non sit nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit.*”

4. Komparace vybraných institutů římského práva s právem českým v jeho historickém vývoji a právem zahraničním

V tomto oddílu diplomové práce jsou porovnávány některé z výše uvedených oblastí římskoprávní nauky s různými přístupy tak, jak byly upraveny v jednotlivých soukromoprávních předpisech uplatňovaných v průběhu let na našem území. V každém z historických období se zaměřuji jednak na instituty obsahově podobné a jednak na instituty pro danou dobu specifické a zajímavé. Samotné předpisy, podmínky jejich přijetí a vývoje jsou však zmíněny pouze okrajově, jelikož předmětem této práce je zejména to, co upravují.

4.1. Úprava obecného zákoníku občanského (ABGB)

Ve své době představoval obecný zákoník občanský (dále jen o. z. o.) nejvýznamnější právní kodex vydaný na našem území. Byl jedním ze tří stěžejních evropských civilních zákoníků a jeho dokonalost potvrzovala zvláště délka jeho platnosti. Přínos ABGB je patrný i z hlediska komparačního, jelikož jeho koncepce vycházela z římskoprávního učení a přirozenoprávní teorie. Výjimečnost tohoto kodexu je postavena na jeho všeobecnosti a výlučnosti. Zrušil předchozí právní úpravu a začal platit pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich společenské postavení. Ve svém pojetí, pomineme-li zbytky úpravy feudálních vlastnických vztahů, byl moderním zákoníkem, jehož nadčasovost se potvrdila jak po revolucích v roce 1848, tak za první republiky i v poválečném Československu.¹⁰²

Zákoník, který platil ve všech zemích Rakouského soustátí s výjimkou Uherské koruny, vstoupil v účinnost 1. 1. 1812. Jeho autoři vycházeli, jak bylo uvedeno výše, z recipovaného římského práva¹⁰³. Byla v něm však patrná i inspirace pruským zemským právem a v manželských věcech právem kanonickým. Jeho poměrně obsáhlý text byl rozdělen do krátkého úvodu, který obsahoval 14 paragrafů, a tří dílů. V úvodu zákonodárce stručně definoval předmět úpravy o. z. o., vymezil jeho časovou a místní působnost a poměr k jiným předpisům. První díl se věnoval právu osob včetně práv rodičovských a manželských, druhý právům k věcem, dědickému a závazkovému právu, a třetí díl společným ustanovením.¹⁰⁴

V následujících kapitolách čerpám zejména z první části kodexu, která pojednává o právu osob. Její konstrukce přitom vycházela z trojího statusu osoby, jak jej znalo římské

¹⁰² SCHELLEOVÁ, Ilona, SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Nakladatelství Masarykovy Univerzity, 1993, s. 19 – 21.

¹⁰³ *Usus modernus Pandectarum*

¹⁰⁴ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel. *České právní dějiny do roku 1945*. 1. Vydání. Brno: Vydavatelství Key Publishing, 2007, s. 97.

právo. Důležitým byl zejména status svobody, v jehož formulaci se znovu promítaly přirozenoprávní zásady. Proto například §16 o. z. o. výslovně deklaroval, že „každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a jest ho tedy považovati za osobu. Otroctví a nevolnictví a výkon moci k nim směřující nejsou v těchto zemích dopuštěny“. V dalším paragrafu poté doplnil, že omezování takových práv je možné pouze na základě zákona. Z hlediska statutu osoby pak pojednával i o občanství, manželském a rodinném právu. Kromě toho upravoval i problematiku právní subjektivity a způsobilosti k právnímu jednání, z jejíhož omezení¹⁰⁵ vyplývala i nutnost úpravy poručnictví a opatrovnictví. Všechny tyto okruhy tak představovaly vhodný komparační podklad, na kterém je možné ukázat, jaké ze zásad římského práva přetrvaly a jaké naopak doznaly patrnějších změn.

Pro úplnost je ještě nutné doplnit, že představoval a představuje dominantní předpis celé moderní české právní historie a současně prošel i poměrně zajímavým historickým vývojem od drobných zásahů do rodinného a manželského práva z první poloviny 19. století, přes fakticky nastalé změny v důsledku revolučních přeměn roku 1848, až po novelizace ze druhého desetiletí 20. století. I tak platil v českých zemích až do roku 1966¹⁰⁶ a oprávněně jej řadíme po bok ostatních významných civilních kodexů.¹⁰⁷

4.1.1. Charakter státního občanství, jeho nabývání a pozbývání

Jen v málokteré oblasti soukromého práva je tak patrný posun v nahlížení na daný institut, jako je tomu u státního občanství. Římské právo spojovalo termín občanství s termínem osoby v právním slova smyslu. Pouze Říman tak mohl být soukromoprávní osobou, které náleželo *conubium* a *commercium*. V o. z. o., který se již řadí mezi zákoníky moderní, je občanství pojímáno spíše jako prostředek k uplatnění práv politických, nikoliv jako podmínka a nedílná součást právní subjektivity, čehož si byli vědomi i autoři ABGB. Zařazení do kodexu, namísto systematicky vhodnějších zákoníků politických, bylo podmíněno zejména významem státního občanství také pro práva soukromá¹⁰⁸ a tím, že se jevil jako všeobecný *fons iuris* a že v něm nesměla chybět definice státního občana a ustanovení o jeho statusu.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Do zákoníku bylo zařazeno nejen opatrovnictví nad osobami „šilnými a blbými“, ale i osob ve vězení či marnotratníků.

¹⁰⁶ Kapitola XXVI., O smlouvách úplatných v příčině služeb a prací byla zrušena až z.č. 65/1965 Sb.

¹⁰⁷ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel. *České právní dějiny...*, s. 97.

¹⁰⁸ Státní občanství má vliv na soukromá práva a povinnosti, ale také naopak soukromoprávní poměry mají vliv na nabývání a pozbývání státního občanství, což je nejvíce patrné v právu rodinném.

¹⁰⁹ Stejně je tomu v Code civil.

Většina norem, které činily rozdíly mezi občany a cizinci, patřila do práva veřejného. Jednalo se zejména o normy, které občanům přiznávaly práva politická a o normy, které podrobovaly cizince jistým omezením a měly tak spíše charakter policejní. Státní občanství začalo být více chápáno jako souhrn práv a povinností, plynoucích z příslušnosti osoby ke státu. K této skupině tak náležela zvláště ta ustanovení, která upravovala aktivní nebo pasivní volební práva do sborů povolaných k činnosti normotvorné nebo k výkonu veřejné správy.¹¹⁰

Matérie státního občanství, zejména pak normy upravující obecně podmínky jeho nabývání a pozbývání, byla původně upravena jednotně v ustanoveních §§28 až 32 o. z. o.. Později však došlo k tomu, že tyto normy byly vymezeny i v rámci jiných právních předpisů¹¹¹, což se negativně projevilo na integritě úpravy a přineslo sebou značnou nejednotnost. Důvody pro nabývání státního občanství v zemi České a Moravskoslezské měly rozličný charakter. Tím prvním byla příslušnost k rodu, kdy §28 o. z. o. stanovil, že plného požívání občanských práv se nabývá státním občanstvím, a že státní občanství v dědičných státech mají děti rakouského státního občana narozením.¹¹² Nebyl to však jediný možný způsob, kterým bylo občanství možné nabýt. Původní úprava v ustanoveních §§29 až 32 o. z. o. umožnila rovněž nabývání občanství cizincům, kteří nastoupili veřejnou službu, začali vykonávat živnost, jejíž provozování vyžadovalo nutně řádné usazení v zemi, nebo nepřetržitě žili na území států po dobu 10 let bez toho, aby byli odsouzeni pro trestný čin.¹¹³ Bez nutnosti splnění uvedených podmínek, mohlo být státní občanství přiznáno také úředním výrokem se zřetelem ke jmění, výdělečné schopnosti a mravnímu chování žadatele. Dalšími možnými způsoby nabývání občanství byly jednak legitimace dle §§160 až 162 o. z. o., ke které docházelo, pokud byly nemanželské děti cizinky legitimovány státním občanem, a jednak sňatek cizinky se státním občanem.¹¹⁴ V opačném případě, bylo-li prohlášeno manželství státní občanky s cizincem za neplatné, nabyla zpět svého státního občanství. Pro úplnost je nutné doplnit, že jedním z důležitých důvodů, který určoval státní občanství, bylo i místo narození. Dle §19 z.č. 105/1863 ř. z. byly osoby, které se narodily na území našeho státu,

---

¹¹⁰ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi- I. díl.* Praha: Nakladatelství CODEX Bohemia, 1998, s. 274 - 275.

¹¹¹ Zejména pak ústavní zákon č. 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé, a zákon 15/1863 ř.z., o právu domovském.

¹¹² V důsledku nově přijaté úpravy po vzniku československého státu v zákoně č. 449/1919 Sb. byl původní text obsahující slovo „rakouského“ nahrazen za „československého“

¹¹³ Ustanovení §31 o.z.o. pak stanovilo, že pouhými majetkovými nebo hospodářskými vztahy k půdě, náležícími ke státnímu území, není možné nabýt státního občanství.

¹¹⁴ Doplněno jako možnost nabývání občanství až později dekretem dvorského kancléře z 23. února 1883.

považovány za naše státní občany, nebylo-li prokázáno, že narozením nabyly jiného státního občanství.

O pozbývání státního občanství hovoří o. z. o. v §32, kdy výslovně uvádí dva možné důvody jeho ztráty. Tím prvním bylo vystěhování, jehož podrobnější úpravu svěřil ABGB zvláštním zákonům.¹¹⁵ Jeho analogii v římském právu představoval *captis deminutio media*. V moderní úpravě však doznal jistých změn. Zákonná úprava rozlišovala vystěhování oprávněné a neoprávněné, kdy se oprávněně vystěhoval ten, kdo úspěšně požádal úřad o povolení k propuštění ze státního svazku, a neoprávněně ten, kdo se bez takového povolení odebral do ciziny s úmyslem tam získat cizí státní občanství. Pozdější úprava zejména v §1 zákona č. 71/1922 o vystěhovalectví, stanovila, že nemůže dojít ke ztrátě občanství pouhým faktem vystěhování. Pokud by bylo odhlédnuto od nabytí cizího státního občanství¹¹⁶, je vystěhování důvodem jeho ztráty pouze v případě, že o tom bude vydáno správní rozhodnutí a ke ztrátě tak nedocházelo automaticky.¹¹⁷

Druhým možným důvodem ztráty občanství bylo provdání státní občanky za cizozemce. Pokud by takové manželství bylo prohlášeno za neplatné, nabyla by jej žena znovu. Hovořit však o znovunabytí v pravém slova smyslu nelze, jelikož občanství fakticky nikdy neztratila.

4.1.2. Právní postavení cizinců

Jak již bylo jednou uvedeno, v římském právu, stejně jako v celém starověku a středověku, se uplatňoval tradiční právní princip personalita práva. Každý se tak řídil právem své obce bez ohledu na to, kde se zrovna nacházel, což bylo určující i pro právní postavení cizinců. Těm tak mnohdy nenáležela podle římského práva právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům u nich měla nejčastěji charakter pouhé zvláštní právní výhody, jež jim byla udělena. Stejně to bylo i se zajištěním ochrany jejich právního postavení v soukromém právu, kterou obvykle stanovovaly veřejnoprávní úmluvy obcí, tedy to, co bychom z dnešního pohledu chápali jako smlouvy mezinárodní.

Obecný zákoník občanský, který představoval již moderní právní pramen, tento princip považoval za nepřirozený a narušující územní výsost zemí, ve kterých působil.

---

¹¹⁵ V tomto případě se jednalo o vystěhovalceký patent z roku 1832.

¹¹⁶ Právní teorie nebyla jednotná ani v otázce nabytí cizího státního občanství jako důvodu pro pozbytí občanství dosavadního. Ústava stanovila, že příslušník cizího státu nemůže být zároveň příslušníkem ČSR, avšak nehovořila o tom, jaké důsledky by mělo nabytí cizího státního občanství.

¹¹⁷ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 299.

Uplatnil se tak princip teritoriality¹¹⁸, dle kterého podléhal státu každý, kdo se nacházel na jeho území. Obecný zákoník občanský, jak bylo ukázáno v kapitole předchozí, sice stanovil obecně podmínky nabytí a pozbytí státního občanství, nikde však obecně neomezil právní normy pouze na státní občany. Všude tam, kde tento zákon ukládal povinnosti a přiznával práva výhradně státním občanům a vylučoval z okruhu své platnosti cizince, musel tak činit výslovně. Platila tak zásada neomezení platnosti norem pouze na státní občany, kterou lze vztáhnout k zásadě rovnosti mezi státními občany a cizinci.¹¹⁹

Tento přístup je vyjádřen zejména v §33 o. z. o., který výslovně uváděl, že „*cizinci mají stejná práva a stejné povinnosti v oboru práva občanského jako státní občané, není-li ustanoveno jinak*“, dále však podmiňoval možnost užití tohoto ustanovení, existencí recipročního vztahu, když stanovil, že „*Mají-li cizinci míti stejné právo se státními občany, je potřeba, aby stát, jehož jsou příslušníky, nakládal s československými občany co do práva, o které jde, stejně jako se svými příslušníky.*“. Způsobnost cizinců k právním úkonům se dle §34 o.z.o. řídila a byla posuzována podle právního řádu státu, jehož byli příslušníky.

4.1.3. Zvláštní práva otcovská

Otcovská moc, tak jak ji upravoval §147 o. z. o., nebyla ničím jiným než souborem práv, která příslušela výlučně otci a kterých matka nikdy nenabyla. I když neměla natolik absolutní charakter jako stará římská *patria potestas*, v níž se koncentrovala svrchovanost římské rodiny, značně se jí podobala. Lišila se zejména svým účelem. Zatímco římské právo zpočátku chápalo výkon otcovské moci jako prostředek sloužící zájmům otce, moderní zákoníky na ni nahlížely jako na nástroj ochrany dítěte. „*Toto právo otcovo je osobním právem, a nemůže se ho tudíž otec vzdáti a také se nepromlčuje. Právo toto nemůže otec na nikoho přenést, a jestliže určí nějakou jinou osobu k výkonu otcovské moci, pak je nicméně podle zákona odpověden sám a osoba tato je pouhým pomocníkem.*“¹²⁰ V případě, že by však otec „odpadl“, musel být dle §216 o. z. o. pro výkon práv, která mu příslušela jako hlavě rodiny, zřízen poručník, kterého mohl ustanovit otec v poslední vůli nebo v jakékoliv jiné formě pro případ smrti.¹²¹ Děti manželské a děti, které byly uzákoněny jako legitimní potomci, tak byly v době své nezletilosti v otcovské moci jejich otce. Pokud se však jednalo o

¹¹⁸ Omezení co do územní a osobní výsosti státu.

¹¹⁹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 275.

¹²⁰ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 765.

¹²¹ Stejně tak mohl určité osoby vyloučit z poručenství.

děti osvojené, přecházela otcovská moc na adoptivního otce pouze v případě, že tak bylo stanoveno ve smlouvě o osvojení.

Otcovská moc se projevovala zejména ve třech oblastech. Tou první byla možnost volby povolání dítěte podle § 148 o. z. o.. Jelikož toto právo náleželo otci, měl možnost rovněž určit účel a hlavní rysy výchovy dítěte, aby bylo co nejvhodněji připraveno na budoucí povolání. Míra výkonu tohoto práva záležela zejména na tom, zda se jednalo o dítě nedospělé nebo již dospělé. U dětí nedospělých nebyl otec fakticky omezen ve vymezení účelu jejich výchovy. Opatření, již zavedl, mohla být napadnuta u soudu každou osobou, která by je shledávala nevhodnými, a soud měl povinnost v nesporném řízení věc z moci úřední projednat. Tyto osoby neměly postavení účastníků řízení, a nebyly tak¹²² legitimovány k opravným prostředkům. Pokud šlo o volbu povolání u dospělého dítěte, pak si mohlo dítě proti tomuto opatření stěžovat u soudu a požadovat, aby ten určil výchovu k jinému povolání. Dítě v tomto sporu již mělo postavení účastníka, ale jelikož ještě nemělo procesní způsobilost, musel mu být zřízen opatrovník.¹²³

Další oblastí, ve které se otcovská moc uplatňovala, byla správa jmění dítěte. Ustanovení §149 o. z. o. však výslovně stanovilo, že „*čeho děti nabudou jakýmkoliv zákonným způsobem, jest jejich vlastnictví*“. Toto zdůraznění bylo autory zákona považováno za nutné zejména z toho důvodu, že jím podtrhly rozdíl od římského práva, kde dítě, jež bylo v moci otcovské, nemohlo mít samostatné jmění zejména proto, že bylo osobou *alieni iuris*. Tato zásada, i když v oslabené podobě, přetrvávala i v obecném právu. Děti mohly nabývat vlastnictví stejnými nabývacími způsoby jako osoby svéprávné a tam, kde jejich vůle nebyla sama o sobě právně relevantní, muselo dojít k jejímu doplnění projevem zákonného zástupce. Otci příslušela správa jmění nezletilce, představující zbytek otcovské moci ve smyslu římského práva. V následujících ustanoveních je pak vymezen účel, na který má být jmění dítěte použito. Ten byl dán zájmem dítěte, kdy mělo být jeho jmění zachováno a užítky z něho měly sloužit k jeho výchově. Pokud se při správě jmění dítěte objevil přebytek, musel být uložen a řádně otcem vyúčtován. Pouze v případě, že se jednalo o přebytek nepatrný, nemusel z něj otec podávat vyúčtování a mohl si jej ponechat k volnému použití.¹²⁴ Je tak jasně patrná

---

¹²² Až na matku a blízké příbuzné, jimž praxe přiznala účastenství.

¹²³ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 767 - 768.

¹²⁴ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 769 - 774.

reflexe římskoprávní tradice, která se mimo jiné projevovala v povinnosti poručníka dát jeho poručenci vyúčtování hospodaření.

Otcovská moc se projevovala i v rozsahu smluvních závazků, které byly děti způsobilé uzavírat. §152 o. z. o. tak na tomto místě ustanovil zásadu, že se nezletilci nemohou bez souhlasu svého otce zavazovat svým právním jednáním, ale současně předepsal i jednu výjimku. Dítě, které nebylo zaopatřeno svými rodiči, se mohlo zavazovat smlouvami pracovními. Zpravidla byly přípustné u dětí starších 14 let, pokud by šlo o dítě mladší 12 let, byla by taková smlouva neplatná.¹²⁵ Otcova moc se tak obvykle odrážela v doplňování projevů vůle nezletilých dětí, přičemž obecný zákoník občanský v tomto ustanovení nečinil rozdíly mezi nezletilými z hlediska jejich věku. Vycházelo se však z římského práva, které se přetrafovalo do obecných zásad právních a stanovilo, že dítě do 7 let věku není způsobilé učinit žádný právně relevantní projev. Nezletilci starší 7 let mohli učinit projev samostatně, ale měl-li tento projev být závazným, bylo zapotřebí, aby s ním dal souhlas otec. Takovýto souhlas se musel vztahovat vždy k určitému právnímu jednání, ale mohl být udělen jak předem, současně, tak i dodatečně. Otec byl zákonným zástupcem dítěte již z pouhého faktu, že mu příslušela otcovská moc. Jako takový měl právo a povinnost své dítě zastupovat. Výslovně bylo zákonného zastoupení v obecném zákoníku občanské zmíněno zejména proto, aby otec při správě majetku dítěte mohl právně jednat jeho jménem bez toho, aby děti učinily projev vůle samy, a otcem aby byl tento projev vůle pouze doplněn. Moc zastupovat své nezletilé dítě trvala potud, pokud trvala jeho moc otcovská. Jestliže zanikla, anebo byla suspendována, popřípadě omezena soudem, zaniklo i jeho právo k zákonnému zastoupení.¹²⁶

4.1.4. Právní ochrana nezletilých a poručenství

Ustanovení § 21 o. z. o. vymezovalo kategorie osob, které se z důvodu věku nebo nedostatku rozumu¹²⁷ nacházely pod zvláštní ochranou zákona. Právě zmiňovaná ochrana představovala celé těžiště §21 a projevovala se jednak v nezpůsobilosti takových osob k právním úkonům (nesvéprávnosti) a jednak v existenci ustanovení o zákonném či úředním rozhodnutím založeném zastoupení. Možnost uplatnění této ochrany však byla omezena pouze na oblast občanskoprávních vztahů a nezasahovalo do poměrů politických, jelikož

---

¹²⁵ Otec však mohl takovou pracovní smlouvu z důležitých příčin (ohrožení dítěte, nevýhodnost atp.) zrušit.

¹²⁶ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 780 - 782.

¹²⁷ Včetně marnotratníků jako zvláštní kategorie duševně nemocných.

občanský zákoník vznikl v době neobyčejně silných stavovských rozdílů, nechtěl se vměšovat do oblasti veřejnoprávní, a významově je tak toto usnesení omezené.¹²⁸

Za osoby takto chráněné byli nejčastěji považováni ti, u nichž byl dán nedostatek věku. Z hlediska komparačního není bez zajímavosti, že občanský zákoník na tomto místě rozeznával tři kategorie nezletilých souhlasně podle práva římského, jež do té doby platilo jako právo obecné. Zákon tak zmiňoval jak děti do sedmého roku, což odpovídalo římsko-právní instituci *infantia*, tak i kategorii nedospělců, kteří nedosáhli dosud 14. roku, což reflektovalo římsko-právním ustanovením o *impuberes*. Do jisté míry byla s římským právem totožná i kategorie poslední, tedy nezletilci, kteří nedosáhli podle občanského zákoníku 21. roku života.¹²⁹ Na rozdíl od římského práva, kde rozdělení dílčích skupin nezletilých jasně reflektovalo rozsah jejich způsobilosti, se zde neuvádělo, do jaké míry byli jednotliví nezletilci chráněni jednak nezpůsobilostí k právnímu jednání, jednak svými úředními zástupci. O tom kodex pojednával v dílčích ustanoveních, ať už se jednalo například o způsobilost k uzavření manželství, k rozluce a rozvodu, k volbě povolání, k poslednímu pořízení nebo šlo o způsobilost k plnění. Další důležitý rozdíl od římského práva byl ten, že nezletilci všech tří stupňů byli buď pod mocí otce, anebo jim byl zřízen poručník, nikoliv opatrovník, jak tomu bylo v římském právu.

Rozdíl mezi poručenstvím a opatrovnictvím je stanoven přímo v § 188 tohoto zákona, který poručníkům stanovuje především povinnost pečovat o osobu nezletilce, ale zároveň spravovat jeho jmění. Naproti tomu opatrovník se užíval k tomu, aby se staral o záležitosti osob, které byly z jiné příčiny než pro nezletilost nezpůsobilé obstarat si vlastní záležitosti. Základní rozdíl mezi nimi nebyl ve způsobu výkonu jejich funkcí, ale spočíval v důvodech jejich ustanovení.¹³⁰ Stejně jako v římském právu, bylo i zde poručenství a opatrovnictví pojímáno jako veřejná povinnost každého, kdo byl způsobilý k jejich výkonu. Historický vývoj však upravil způsob, jakým bylo poručenství zakládáno. K jeho zřízení byl dle §190 o.z.o. vždy nutný výrok soudu o tom, že se poručenství zakládá. Každé poručenství tak bylo pojímáno jako *tutela dativa* a nikdo se nestával poručníkem *ipso iure*, nýbrž teprve rozhodnutím soudu. Soudce tak zastával podobnou funkci, kterou v římském právu plnil *praetor urbanus*¹³¹ a stejně jako on byl ve své volbě vázán jistými pravidly. Nemohl například

¹²⁸ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 207.

¹²⁹ Původní hranice dospělosti byla stanovena na 24. rok života. Snížena byla až zákonem č. 447 z r. 1919.

¹³⁰ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 921.

¹³¹ Později *praetor tutelaris*.

jmenovat osoby absolutně nebo relativně nezpůsobilé, nemohl poručenství i proti vůli uložit tomu, kdo měl zákonný omluvný důvod podle § 191 o. z. o., ale byl naopak povinen zohlednit poslední vůli zůstavitele, popřípadě existenci pokrevních příbuzných při jmenování. Až tehdy, pokud se neuplatnilo povolání poručníka ze závěti nebo ze zákona, mohlo dojít ke jmenování na základě svobodného uvážení soudce.

4.2. Úprava ve středním kodexu

Popisovat změny, které nastaly v soukromoprávní oblasti v Československu po roce 1948, je možné jen v kontextu celkového vývoje práva a společnosti pod vlivem komunistické ideologie. Zatímco předchozí právní úprava reflektovala zcela jiné cíle a zájmy, právo v této době bylo vnímáno primárně jako politický nástroj sloužící k prosazování programově vymezených vizí, které vycházely z „*dosažených revolučních výsledků*“ a směřovaly ke konečnému cíli socialistické revoluce, beztřídní společnosti.¹³² Odlišné pojetí práva a jeho stranicky definovaná role v prostředí nově reformované společnosti přinesly také nové chápání role státu, stejně jako role jednotlivce, resp. občana.

Došlo k přetržení tradičního pojetí občanského práva ve smyslu *ius civile*, které do té doby tvořilo ucelený soubor práva občanského, rodinného, pracovního a hospodářského.¹³³ Důvodová zpráva tento krok zdůvodnila následovně: „*Z celé systematiky nového občanského zákoníku, tak jak vyplývá z analýsy současné vývojové etapy a z tendence dalšího vývoje, plyne, že nový občanský zákoník bude upravovat majetkově právní vztahy občanů. Proto bylo z něho po vzoru zákonodárství SSSR vyloučeno nové právo rodinné, které upravuje vztahy člověka i společnosti k manželství a k rodině. Také pracovní právo nebylo do osnovy pojato, neboť nelze převzít buržoasní koncepci, nazírající na pracovní sílu jako na zboží. Naproti tomu nebylo třeba kodifikovat zvláštní právo obchodní, které bylo právem privilegovaných vrstev kapitalistického státu, a které nemá proto jako takové vůbec místa v naší společnosti. Ty instituty obchodního práva, které odpovídají současným společenským vztahům výrobním a směnným, byly do osnovy přejaty, ovšem se změněným třídním obsahem.*“. Naproti tomu se prosadila oborová partikularizace doprovázená tendencí k výrazné specializaci, čímž docházelo k ohraničení jednotlivých oblastí občanského práva. Instituty, o kterých

---

¹³² BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly dějin z bezpráví*. 1. vydání. Brno: Nakladatelství Masarykovy Univerzity, 2009. s. 425.

¹³³ Knapp v Systému Československého socialistického práva v historii čtyřiceti let označil vydělení rodinněprávní úpravy z obecné úpravy občanského zákoníku za „*jeden z nejhlubších a nejzávažnějších praktických a ideologických rozdílů, jimiž se socialistický systém práva liší od systému práva buržoazního*“.

pojednávám, tak byly ovlivněny ideologickým zabarvením role práva v socialistické společnosti, což vedlo k samotnému zpochybnění opodstatnění tradičního právního dualismu, pojímaného jako buržoazní přežitek.¹³⁴ Občanský zákoník byl stejně jako doba, v níž se zrodil, plný paradoxů, jelikož se v něm na jedné straně projevila vnucená sovětizace našeho právního řádu, současně si však uchoval vysokou legislativní úroveň, která v nemálo oblastech rozvíjela a modernizovala principy stanovené předchozím obecným zákoníkem občanským, respektive římským právem. Dle mého názoru není možné odpírat tomuto zákonu vysokou míru kvality, i když některá jeho ustanovení jsou zbytečně strohá, jak bude vysvětleno dále.

Nový občanský zákoník č. 141/1950 Sb., někdy také označován jako tzv. střední kodex, se opíral o řadu nových nebo nově pojímaných principů. Úvodní ustanovení hovořila o nejobecnějších právně politických principech, na nichž mělo být občanské právo postaveno, přičemž zdůraznila lidově demokratické společenské zřízení, socialistickou výstavbu republiky a konstatovala, že práva jednotlivců jsou chráněna zákonem a že nikdo nesmí svých práv zneužívat ke škodě jiného. Zhodnocení teoretických přístupů k některým dříve rozvedeným institutům římské práva se z pohledu občanského zákoníku z roku 1950 jeví jako problematické. V jeho druhé části sice zákonodárce vyložil, co rozumí osobami, vymezil náležitosti právních úkonů a upravil zastupování a zmocnění, ale ve srovnání se zákoníkem z roku 1811 byl při své činnosti výrazně strožejší. Zákonná úprava se tak přiklonila k radikálním změnám, které směřovaly k odmítání soukromého práva s argumentem, že uznat za socialismu existenci soukromého práva by znamenalo uznat také existenci soukromého zájmu jednotlivce hodného právní ochrany, i kdyby kolidoval s obecným zájmem dělnické třídy na budování socialismu, což nebylo možné, protože pak by se soukromé práva stalo útočištěm zbytků kapitalismu. Střední kodex tak neobsahoval samostatnou část věnovanou právu osob, o nichž pouze stručně pojednával. Do zákoníku rovněž nebyla zařazena ustanovení o občanství a samozřejmě ani o regulování rodinných a manželských vztahů.¹³⁵

4.2.1. Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům

Ustanovení § 4 z. č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (dále střední kodex) hovoří o tom, že subjektivita fyzické osoby vzniká narozením a zaniká smrtí. Z důvodové zprávy

---

¹³⁴ BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu...*, s. 425 - 428

¹³⁵ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 570 - 572.

k tomuto zákonu vyplývalo, že rozsah způsobilosti k právům a povinnostem bylo nutné posuzovat s vědomím, že zdrojem veškeré moci ve státě byl pracující lid, který směřoval k socialismu a jehož vůle zároveň stanovila hranice, v jakých bylo možné uplatnit právní subjektivitu a s ní související způsobilost k právním úkonům. Na stranu druhou se u nás jednalo o první kodifikaci, která výslovně zmínila, kdy způsobilost člověka vzniká a kdy zaniká. Bez zajímavosti nezůstává ani to, že důvodová zpráva pojímala subjektivitu jednotlivce jako předmět práv a povinností, zatímco dnešní právně teoretické přístupy spojují s tímto termínem zejména chování subjektu. Pojetí fyzické osoby jako předmětu práv a povinností mělo zdůraznit, že člověk v rámci své způsobilosti k právům a povinnostem musel při svých právních úkonech dbát mezí, které právní řád stanovil.

V §9 a následujícím středního kodexu byla vymezena způsobilost k právním úkonům, tedy svéprávnost. Té fyzická osoba nabyla v plné míře zletilostí, tedy dosažením osmnáctého roku života, nebo v případě nezletilce uzavřením manželství.¹³⁶ V oblasti pracovního práva se však svéprávnosti nabývalo již dosažením patnácti let, a jedinec tak mohl platně uzavírat pracovní smlouvy a nakládat s odměnou za vlastní práci. Účelem tohoto normativního řešení, tak jak jej uváděla důvodová zpráva, bylo omezení vlivu rodičů na dospívající děti s odůvodněním, že není možné omezovat osoby, které již dosáhly určité rozumové vyspělosti a chtějí vstoupit do pracovního poměru. Na práci bylo nahlíženo jako na občanskou povinnost a na činnost, která byla v zájmu celé společnosti. I když byla účelovost takového ustanovení na první pohled zřejmá a mohla být spojena s celou řadou negativních dopadů na osobu nezletilou, zákonodárce jej odůvodňoval tím, že o potřebnou opravu chybného rozhodnutí dítěte mělo být postaráno prostřednictvím referátů práce a sociální péče a eventuálně i opatrovnickými soudy.

I přes značné rozdíly od předchozích právních pramenů, můžeme v oblasti způsobilosti k právním úkonům nalézt i taková ustanovení, která reflektovala právní tradice položené již v římském právu. Jedním z nich je i rozdělení míry, do které jedinec nabýval svéprávnosti na základě biologicky podmíněných vlastností. Hlavním kritériem byl věk osoby. Do věku šesti let byl každý zcela nezpůsobilý k právním úkonům a stejně jako tomu bylo u kategorie *infantes* v právu římském, vyžadovalo jednání takové osoby zákonné zastoupení. Dítě starší, avšak stále nezletilé, mohlo činit jen takové právní úkony, které mu byly ku prospěchu, a mohlo uzavírat jen takové smlouvy, ze kterých docházelo k okamžitému

---

¹³⁶ Střední kodex nestanovil věk, který byl nutnou podmínkou pro uzavření manželství, a tedy i dosažení zletilosti tak, jak tomu bylo v pozdější zákonné úpravě.

plnění a jejichž předmět byl přiměřený věku nezletilce. Po dosažení věku patnácti let pak stačilo, když osoba jednala s přivolením svého zákonného zástupce.

Na způsobilost člověka měla mimo dosažení věku vliv také duševní porucha. Takto postižení lidé nemohli podle zákonodárce posoudit a zhodnotit důsledky svých činů, a proto byla v závislosti na stupni duševní poruchy přijata i míra jejich ochrany ve formě omezení nebo zbavení svéprávnosti. Důvodová zpráva přitom uváděla, že takové opatření nesledovalo pouze ochranu majetkových zájmů osob, jak tomu bylo dříve, ale také ochranu osoby samotné. Mimo jiné nedošlo k úpravě marnotratnictví, jako důvodu pro zbavení způsobilosti, s odůvodněním, že díky vyspělosti a novému způsobu života obyvatel marnotratníků ubývá, a tak by zbavení svéprávnosti z tohoto důvodu nemělo ani praktického významu.

4.2.2. Opatrovnictví a poručenství

Opatrovnictví, poručenství i zákonné zastoupení nezletilců rodiči představovaly zvláštní případy nezbytného zastoupení. Stejně jako v předchozí úpravě občanského se toliko nelišily v obsahu jejich výkonu jako v důvodu jejich ustanovení. Vymezení povinností poručníka bylo nově systematicky zařazeno do úpravy zákona o právu rodinném, neboť u něj šlo především o péči o osobu dítěte a teprve na druhém místě o ochranu jeho majetkových práv. Dle §78 z. č. 265/1949 Sb., zákona o právu rodinném, mělo docházet k ustanovení poručníka ze zákonem stanovených důvodů rozhodnutím soudu, který vykonával i následný dozor nad prováděním péče o osobu a majetek nezletilce. Soud měl při rozhodování dle §80 zákona o právu rodinném ustanovit především toho, koho za poručníka určili rodiče nezletilce. V případě, že takové osoby nebylo, nebo byly obavy, že by jednala v rozporu se zájmy dítěte, byl poručenstvím pověřen okresní národní výbor.¹³⁷ Stejně jako v předchozí právní úpravě byl výkon poručenství považován za čestnou povinnost a odmítnutí bylo možné jen ze závažných důvodů.¹³⁸ Jelikož hlavním smyslem poručenství bylo pečovat o fyzický a duševní vývoj dítěte a zabezpečovat jeho potřeby, užívala se na něj přiměřeně ustanovení o rodičovské moci.

Opatrovnictví naproti tomu bylo upraveno osnovou středního zákoníku v §§ 60 až 65. Zásadně docházelo k ustanovení opatrovníka soudem u těch osob, které nebyly samy schopné

---

¹³⁷ Vykonával poručenství prostřednictvím veřejného poručníka.

¹³⁸ Jediný rozdíl od občanského zákoníku občanské byl tak představován pouze absencí možných důvodů pro odmítnutí této funkce s tím, že nedošlo k úpravě ani demonstrativního výčtu.

spravovat své věci a hájit svá práva¹³⁹, pokud neměly jiného zákonného zástupce nebo nemohl-li za ně zákonný zástupce z jakýchkoliv důvodů jednat¹⁴⁰. Zákon přitom rozlišoval výkon opatrovnictví nad osobami, které byly svéprávnosti zbaveny zcela, a osob, které v ní byly pouze omezeny. Důvodová zpráva tento rozdíl zmiňovala zejména z toho důvodu, že v případě výkonu opatrovnictví nad osobami bez způsobilosti k právním úkonům měl tento institut úlohu obdobnou úloze rodičů nebo poručníka, jelikož opatrovník jednal za svého opatrovance, kdežto v druhém případě jeho vůli pouze doplňoval. Opatrovnictví bylo v některých případech obsahem svého výkonu podobné výkonu poručenství, proto také zákonodárce přijal ustanovení §65, z.č. 265/1949 Sb., podle něhož mělo být na opatrovnictví v případě absence zvláštních právních předpisů přiměřeně užito ustanovení o poručenství.

4.2.3. Charakter rodinného práva

Nová úprava ve formě zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, jehož příprava proběhla značně rychle, a vznikl tak jako první z kodifikací přijatých v rámci právníkové dvouletky¹⁴¹, se hlásila ke snaze eliminovat tradiční patriarchální model rodiny a zasadit se o vznik rodiny nové, demokratické, která měla být zdravou základnou rozvoje národa. Vycházela přitom z principů, které charakterizovaly úpravu rodinného práva po celé období až do začátku devadesátých let. Některé z těchto principů následně rozebírám.

V zákoníku se již nenacházelo ustanovení o tradičním zasnoubení, což z velké části souviselo se snahou o potlačení majetkoprávní dimenze rodinně právních vztahů.¹⁴² V komparaci římského práva a práva socialisticky determinovaného se však objevuje i další důvod, pro který nemuselo k úpravě zasnub dojít. Jak jsem již uvedl, římské právo nahlíželo na zasnuby mimo jiné jako na verbální kontrakt, který byl žalovatelný a který mohl zavazovat i k náhradě škody. Tento slib se tak do značné míry přibližoval smlouvě. Za socialismu však byla patrná tendence o potlačování většiny smluvních typů a jejich nahrazování službami jako specifickými právními úkony své doby. Nejinak tomu bylo i u manželství, které vznikalo souhlasným prohlášením muže a ženy před národním výborem.¹⁴³ Jeho uzavření pozbylo

---

¹³⁹ Jednotlivé důvody opatrovnictví byly vymezeny v §§ 61 a 62, z.č. 141/1950 Sb., zejména osoby zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům pro duševní nemoc.

¹⁴⁰ Z tohoto důvodu bylo dle § 57 odst. 3, z.č. 265/1949 Sb. možné ustanovit opatrovníka i dítěti. Nejčastěji se tak dělo v případech, kdy nemohlo dle §85 z.č. 265/1949 Sb. dojít k zastoupení nezletilce jeho poručníkem.

¹⁴¹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny...*, s. 578.

¹⁴² tamtéž

¹⁴³ Popřípadě jemu naroveň postaveným orgánem.

charakteru smlouvy, jelikož souhlasný projev snoubenců o úmyslu uzavřít manželství byl považován za součást správního aktu.

Úpravu vzájemných vztahů manželů přinášel § 15 a násl. z.č. 265/1949 Sb., který nově stanovil, že manželé mají stejná práva, jsou povinni spolu žít, pomáhat si a být si věrní. Potřeby rodiny měly uspokojovat podle svých sil, výdělečných a majetkových možností, čímž mezi manžely vznikla vzájemná vyživovací povinnost a jejich postavení bylo fakticky zrovnoprávněno. Zmíněný princip rovnosti se nicméně neomezil pouze na tuto oblast, ale rovněž došlo k jeho transformaci do sféry majetkové v podobě zákonného majetkového společenství manželů, na jehož základě se veškeré hodnoty, které nabyly některý z manželů, stávaly společným jměním obou manželů.¹⁴⁴

Zákon o právu rodinném zrušil ustanovení obecného občanského zákoníku o muži jako hlavě rodiny a vykonavateli otcovské moci, dle kterého muž byl tím, kdo řídil domácnost, určoval bydliště a jemuž byla manželka povinna poslušností a pomocí. Ve vztahu k dětem ztratil zvláštních výsad ve sféře volby jejich povolání a správě jmění. Otcovskou moc zákonodárce nahradil mocí rodičovskou, při jejímž výkonu si byli rodiče zcela rovni. Dle ustanovení § 53 tohoto zákona bylo obsahem moci zejména řídit jednání dětí, zastupovat je a spravovat jejich majetek. Při výkonu těchto práv a povinností se mělo postupovat stejně, jak tomu bylo v obecném zákoníku občanském, s přihlédnutím k zájmům dítěte. Mimo povinnosti jednat vždy v zájmu dítěte však střední kodex přinesl i druhou podmínku, na základě které museli vždy rodiče dítěte jednat tak, aby nedošlo k ohrožení nebo porušení zájmů socialistické společnosti.

Nová doba přinesla rovněž reálnou snahu o modernizaci statusu žen a o rovnost pohlaví, což dokládá i deklarace Ústavy 9. května¹⁴⁵, jejíž §1 odst. 2 uváděl: „*Muži a ženy mají stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem*“. Problém byl zejména v tom, že tato ústava nepočítala se zřízením ústavního soudu, čímž byla oslabena vynutitelnost ustanovení garantujících práva.¹⁴⁶ Nové pojetí rovnosti žen se mělo projevit zejména v oblasti rodiny, vzdělání a ve veřejném životě.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ To však neplatilo absolutně. Vyloučeným majetkem ze zákona byly věci nabyté dědictvím nebo darem, majetek sloužící jednomu z manželů k jeho osobní potřebě nebo výkonu povolání.

¹⁴⁵ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

¹⁴⁶ Naplňování těchto práv na zákonné a podzákonné úrovni nepodléhalo soudní žádné soudní kontrole.

¹⁴⁷ BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu...*, s. 188.

4.3. Zhodnocení soudobých teoretických přístupů a jejich komparace s připravovanou rekodifikací občanského práva

Střední kodex se nedočkal dlouhého trvání. Deset let po jeho vydání byla přijata nová Československá ústava¹⁴⁸, při jejíž přípravě se plně vycházelo ze sovětské ústavněprávní terminologie a teorie. Byla pojmána jako ústavní základ nové historické etapy vývoje československé státnosti, pro kterou mělo být charakteristické, že jejím ekonomickým základem se plně stala socialistická hospodářská soustava, založená na socialistickém vlastnictví výrobních prostředků a třídně politickým základem svazek dělníků a družstevních rolníků s vedoucí úlohou dělnické třídy a její revoluční marxisticko-leninské strany. Na těchto pilířích se také měla rozvíjet československá ústavnost a státnost, ve které mělo v plné míře docházet k projevům obecné objektivní zákonitosti socialismu.¹⁴⁹

Ústava, která tak spočívala na nepříliš opodstatněné představě o tom, že v Československu již bylo dosaženo socialismu a je na čase nastoupit cestu ke komunismu, položila základ pro novou rekodifikaci hlavních odvětví československého práva, což se projevilo i vydáním nového občanského zákoníku. Nový zákoník měl původně vycházet ze středního kodexu z roku 1950, který do jisté míry stále zachovával tradiční instituty římského a kontinentálního práva, avšak již v samotném koncepčním zadání bylo zdůrazněno, že nová kodifikace musí odrážet progresivní vývoj hospodářských a politických poměrů v socialistické společnosti.¹⁵⁰ Aby bylo možné dosáhnout takového úkolu, bylo nezbytné ještě více omezit úlohu občanského zákoníku jako "hlavního kodexu" pro soukromoprávní oblast a naopak jeho pozici obecného zákoníku nahradit nově utvořeným zákoníkem hospodářským, zákoníkem mezinárodního obchodu,¹⁵¹ zákoníkem práce a rovněž i rekodifikací práva rodinného. Každý z těchto zákoníků tak upravoval určitou výseč právních vztahů, což vedlo k násobení úprav jednotlivých právních institutů i k celkové roztříštěnosti soukromého práva. Došlo tak k přetržení a eliminaci mnoha tradičních institutů občanského práva jako držby, vydržení, sousedských práv, věcných břemen, jejichž potřeba se však v praxi poměrně záhy opět ukázala. Občanský zákoník také zcela opustil pojem závazků, které nahradil pojmem

¹⁴⁸ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., označován jako "ústava vítězného socialismu".

¹⁴⁹ ZDOBINSKÝ, Stanislav a kol. *Ústavní systémy socialistických zemí*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988, s. 147.

¹⁵⁰ BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu...*, s. 437.

¹⁵¹ V této době tak existovaly místo jediného občanského zákoníku zákoníky dva. Tedy zákoník občanský, který obsahoval "spotřebitelskou" koncepci, a hospodářský zákoník, který reflektoval poměry centrálně řízené ekonomiky. Toto rozdělení však neřešilo otázku vztahů vznikajících v zahraničním obchodě, proto byl vypracován zákoník třetí, tj. o mezinárodním obchodu.

"služby". Ve všech směrech se tak vzdálil tehdejší občanskoprávní úpravě demokratického světa, zejména kontinentálního standardu a evropské právní kultuře.¹⁵²

Ideologicky bylo možné (a nutné) takovou úpravu zdůvodnit tím, že je úkolem socialistické společnosti pečovat o své jednotlivé občany a každý občan má naopak plnit všechny své povinnosti vůči společnosti, zejména povinnost pracovat ve prospěch společnosti a státu. Občanské právo tak bylo pojato jako nástroj pro řízení společnosti, který chránil třídní zájmy a hodnoty. Z tohoto důvodu občanský zákoník chápal společenské poměry občanů navzájem jako druhotné; jako prioritní viděl poměry mezi občany a socialistickými organizacemi, jimž se zákoník věnoval v daleko širší míře.¹⁵³

Naprostá absence sebereflexe při přijímání nového občanského zákoníku se časem začala projevovat v praxi. Neúnosnost jeho koncepce si vyžádala v roce 1982 dílčí nápravu, kterou provedla rozsáhlejší novela č. 131/1982 Sb., jež do určité míry oslabila úlohu veřejnoprávních prvků v zákoníku a znovu do něho vrátila tradiční občanskoprávní instituty, o kterých bylo pojednáno výše.¹⁵⁴

Po listopadových událostech roku 1989 se Československo navrátilo k pluralitní demokracii. Došlo ke změnám společenských, hospodářských a politických poměrů, kterým nemohl nový občanský zákoník vyhovět, a ukázal se tak z velké části pro další období jako zcela nepoužitelný. Za takové situace bylo nezbytné co nejdříve vypracovat občanský zákoník nový, ale současně překlenout období než bude přijat. „*Dát přednost pouze novelizaci občanského zákoníku s vědomím určitého provizoria před celkovou rekodifikací, resp. novou kodifikací občanského zákoníku, bylo v tehdejších podmínkách odůvodňovaných zejména tím, že příprava rekodifikace občanského zákoníku by si vyžádala podstatně delší čas. To neodpovídalo tehdejším naléhavým potřebám a požadavkům zejména začínající ekonomické transformace.*“¹⁵⁵ Proto také bylo rozhodnuto o urychleném vypracování zásadní novely přijaté jako zákon č. 509/1991 Sb.¹⁵⁶ Takto nastalé provizorium již trvá dvě desetiletí, i když

---

¹⁵² ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné I*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 62 - 63.

¹⁵³ Důvodová zpráva a komentované paragrafové znění návrhu nového občanského zákoníku jsou zveřejněny a dostupné především na stránkách Ministerstva spravedlnosti <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4978&d=281663>

¹⁵⁴ tamtéž

¹⁵⁵ ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 24.

¹⁵⁶ I když měla být novelizace pojímána jako zásadní koncepční změna, přispěla spíše ke konzervaci dosavadních socialistických stereotypů v soukromoprávní oblasti, jelikož jako inspirační zdroje byly paradoxně použity zejména tuzemské zdroje ze socialistické éry. Z jejího obsahu zejména vyplynulo soustředění se na vymezení poměru mezi občanským a nově připravovaným obchodním zákoníkem. Modernizaci občanského zákoníku nebyl přisuzován tak podstatný význam.

bylo i nadále modifikováno celou řadou novel, které sledovaly zejména aproximaci našeho občanského práva směrnícím EU a evropským standardům.¹⁵⁷

Návrh nového občanského zákoníku, jak uvádí důvodová zpráva k němu, sleduje celkový příklon k evropským kontinentálním konvencím. Jeho základním ideovým zdrojem byl návrh občanského zákoníku bývalého Československa z roku 1937, který nemohl být vzhledem k historickým událostem následujících po mnichovské dohodě nikdy přijat. Tento vládní návrh koncepčně sledoval modernizační revizi rakouského obecného zákoníku občanského v jeho konfrontaci s novějšími evropskými zákoníky. I přesto, že tento návrh Československého zákoníku nemůže dnes fungovat jako plně inspirující legislativní materiál, představuje opětovné navázání na tradici středoevropského právního myšlení, která u nás byla přerušena po roce 1948. Je-li totiž cílem vytvořit kodex srovnávající se s evropskou kulturní konvencí, nelze navázat paradigmata totalitárních právních přístupů k regulaci soukromého života. Vychází se mimo jiné z faktu, že základem evropské právní kultury je římské právo, jehož instituty mají zvláště v oblasti majetkových práv rozhodující vliv i na moderní občanské zákoníky. Cílem návrhu je obnovení pojetí občanského zákoníku jako obecného kodexu, nikoliv jako prostředku či nástroje k řízení společnosti. Naopak má sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody, a umožnit i garantovat mu tak svobodné utváření jeho soukromého života.¹⁵⁸

4.3.1. Problematický okruh právní subjektivity nascitura

Zákonnou úpravu a vymezení subjektivity fyzických osob nacházíme v hlavě druhé, § 7, z.č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku ve znění pozdějších právních předpisů. Již označení této hlavy jako "účastníci občanskoprávních vztahů" se jeví přinejmenším jako nevhodné. Jak plyne z výše uvedeného, občanský zákoník měl zejména sloužit jako nástroj pro řízení společnosti, ve které byly zájmy jednotlivce podřízeny zájmům státu. Důvody, pro které se zákonodárce odchýlil od dosavadní terminologie "osoba" a začal ji nahrazovat výrazem "účastník", měly zdůrazňovat napojení občana na stát. Pokud by tak bylo současné pojetí statusových otázek fyzických osob posuzováno jen na základě jejího zařazení, kdy je institut právní subjektivity vtažen pod účastenství na občanskoprávních vztazích, nebyla by příliš odlišná od původního římskoprávního pojetí *civis Romanus* jako jediného možného subjektu

¹⁵⁷ ELIÁŠ, Karel. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář- 1. svazek*. Praha: Linde, 2008, s.15 - 16.

¹⁵⁸ Blížeji k této problematice viz. návrh nového občanského zákoníku: důvodová zpráva a komentované paragrafové znění návrhu jsou zveřejněny a dostupné především na stránkách Ministerstva spravedlnosti <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4978&d=281663> .

práv, a přímo by tak odporovala moderním přirozeně právním přístupům. Naštěstí se v tomto případě jedná pouze o nevhodnou systematickosti úpravy, která spíše ukazuje na nevyspělost naší soukromoprávní úpravy oproti úpravě zahraniční. Subjektem občanskoprávních vztahů tak mohou být na základě osobní a prostorové působnosti občanského zákoníku i cizinci.

Dle §7 odst. 1: „*Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.*“. Jak bylo uvedeno již na začátku práce, v moderním právním státě je nemyslitelné, aby byla člověku upírána jeho právní subjektivita. Jednotlivec představuje východisko státu, který je prostřednictvím svých orgánů ústavně zavázán k jeho ochraně a šetření práv.¹⁵⁹ K vymezení obsahu právní subjektivity bylo již přistoupeno v předchozích kapitolách, proto jsou na tomto místě rozebrány dílčí otázky se způsobilostí související, zejména pak konstrukce právní subjektivity nascitura.

Každý člověk je subjektem práva od svého narození až do své smrti, přičemž způsobilost mít práva a povinnosti má podle věty druhé §7 odst. 1 občanského zákoníku „*i počaté dítě, narodí-li se živé*“. Pochybnosti o obsahu tohoto ustanovení nastanou již při jeho komparaci s předchozí právní úpravou, zejména pak se zněním §22 obecného zákoníku občanského, který uváděl: „*I nenarozené děti mají od doby svého početí nárok na ochranu zákonů. Pokud jde o jejich práva a nikoliv o práva třetího, hledí se k nim jako k narozeným; dítě mrtvě narozené pokládá se však se zřetelem na práva mu zachovaná pro případ života, jako by nikdy nebylo počato.*“ a §5, z.č. 141/1950: „*Dítě, které je počato, posuzuje se, pokud jde o jeho práva, jako by se již narodilo, narodí-li se pak živé.*“. Jak je patrné, ani jeden z předchozích zákoníků nehovořil o nasciturovi jako o nositeli subjektivních povinností, ale vztahoval konstrukci jeho právní subjektivity jenom k právům. Nedomnívám se, že by to bylo způsobeno absencí judikatury či nedostatky právní teorie v této oblasti. Naopak otázky ochrany práv nenarozeného dítěte byly často diskutovaným předmětem právní vědy již od rakouské úpravy.¹⁶⁰ Současná koncepce podmíněné způsobilosti¹⁶¹ je však, dle mého názoru, problematická.

Nelze nesouhlasit s většinou autorů, kteří připouští existenci omezené míry subjektivních povinností u nascitura, jejichž účelem je ochrana počatého dítěte, nikoliv ztížení jeho právního postavení již v době, kdy ještě není na světě. Proto, jak argumentují, může být počaté dítě nositelem povinností pouze v souvislosti s právním jednáním, jež mu bylo ku

¹⁵⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 7. prosince 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/2004.

¹⁶⁰ Srov. například ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 220 - 222.

¹⁶¹ Podmíněnost ve vztahu k podmínce "narodí-li se dítě živé".

prospěchu; povinnost, která z takového jednání vzniká, by přitom neměla převážit nabyté výhody. Například v rámci dědické sukcese nabude nasciturus spolu s majetkem i dluhy, stane se tak nejen nositelem subjektivních práv, ale i povinností. S ohledem na konstrukci právní subjektivity nascitura však bude nutno dědické řízení přerušit do doby ukončení těhotenství, aby bylo možno posoudit, zda se dítě narodilo živé, či nikoliv.¹⁶² Na stranu druhou, pokud existuje v rámci institutu právní subjektivity speciální kategorie povinností, které náleží pouze nenarozeným dětem, nelze tak současně hovořit i o další, speciální, právní subjektivitě? Současná úprava občanského zákoníku však výslovně rozlišuje pouze mezi subjektivitou fyzických a právnických osob a nečiní rozdíly, ba něco takového dokonce výslovně vylučuje, mezi právní subjektivitou u různých kategorií osob. Proto by bylo vhodnější hovořit spíše o právech či ochraně nenarozených dětí, tak jak to činila předchozí právní úprava, než-li přímo o jejich způsobilosti mít práva a povinnosti. Ani návrh nového občanského zákoníku se u nascitura v §24, kde uvádí: „*Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo.*“ neomezuje pouze na jeho práva, neboť je většinou nelze od povinností striktně oddělit. Na rozdíl od současného právního stavu se však navrhuje výslovně upravit korektiv spočívající v posuzování zájmů nascitura. Jako na narozené dítě se na něj má dle návrhu pohlížet jen tehdy, pokud to bude vyhovovat jeho zájmům. Dle mého názoru je tak v meritu věci novou právní úpravou respektován dosavadní stav, dochází však k jejímu upřesnění a rozvedení.¹⁶³

Dalším problematickým okruhem je pak časová stabilizace okamžiku vzniku subjektivity. Jak je výslovně uvedeno, způsobilost k právům a povinnostem vzniká narozením dítěte. Jak uvádí §2, vyhlášky č. 11/1988 Sb., vyhláška ministerstva zdravotnictví o hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, za narození živého dítěte se považuje jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matky, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života. Takovýmito známkami života se rozumí dech, tlukot srdce, pulsace pupečníku nebo pohyb svalstva. Práv a povinností nabývá nasciturus bezpodmínečně, teprve až se narodí živý, byť i života neschopný a žijící jen krátkou dobu.

Při komparaci tohoto ustanovení se zahraniční právní úpravou lze však dojít k poměrně odlišným a zajímavým závěrům. Otázkou pojmu "života" a zejména pak jeho

---

¹⁶² FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář- I. díl*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 32 - 33.

¹⁶³ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné...*, s. 162.

počátku se ve své judikatuře zabýval i Evropský soud pro lidská práva¹⁶⁴, když konstatoval, že určení počátku života spadá do rámce pro uvážení státu. Některé státy tak soudí, že život začíná oplodněním, zatímco jiné se přiklání k okamžiku nidace, k okamžiku kdy se plod stává „životaschopným“, či k okamžiku, kdy se jedinec narodí živý. „*Na rozdíl od článku 4 Americké úmluvy o lidských právech, která stanoví, že právo na život má být chráněno „zpravidla od okamžiku početí“*, čl. 2 Úmluvy o ochraně práva a lidských svobod mlčí, pokud jde o časové ohraničení práva na život, zejména nedefinuje, kdo je „osoba“, jejíž život je chráněn Úmluvou.“¹⁶⁵ Německý občanský zákoník v §1 váže počátek právní subjektivity¹⁶⁶ ke skončení porodu, tedy k narození v pravém slova smyslu.

4.3.2. Způsobilost nezletilých k právním úkonům

Aby bylo možné co nejuplněji zhodnotit výsledky komparace v oblasti právní způsobilosti, je nezbytné přihlédnout i k současné úpravě svéprávnosti¹⁶⁷, zejména pak ve vztahu k nezletilcům. §8 odst. 1 občanského zákoníku uvádí ke způsobilosti k právním úkonům následující: „*Způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práva a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilosti.*“ a dále v odst. 2: „*Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.*“

Na základě takovéto úpravy způsobilosti k právním úkonům je možné stanovit, které lidské chování je právně relevantní a které nikoliv. Plné způsobilosti k právním úkonům nabývá člověk dosažením určitého věku, ve kterém se obecně předpokládá jeho dostatečná psychická vyspělost, daná jak rozumovou složkou¹⁶⁸, tak složkou volní, určovací. Evropské kontinentální občanské právo běžně vychází z této obecné konstrukce a hranice osmnácti let se v něm vyskytuje nejčastěji. Česká republika není výjimkou.

Některé zahraniční právní řády znají rovněž institut emancipace, který se vyvinul z někdejšího prominutí let, *venia aetatis*¹⁶⁹, jež představovalo privilegium udělené nezletilci,

¹⁶⁴ Rozsudek ESLP ve věci Vo v. Francie 313/04 (aplikační číslo 53924/00)

¹⁶⁵ ELIÁŠ, Karel. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář...*, s.77 - 78.

¹⁶⁶ Označováno jako "Rechtsfähigkeit".

¹⁶⁷ Označení "svéprávnost" má svůj původ v uvedeném rozlišení osob římskoprávní naukou na *personae sui iuris, sui potestatis a personae alieni iuris*.

¹⁶⁸ Zejména intelektem jedince, jeho rozpoznávacími a předvídacími schopnostmi.

¹⁶⁹ BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Third published. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 760.

který sice ještě nedosáhl věku dvaceti pěti let, jelikož však žil počestným životem a současně byl vzhledem ke svému věku dostatečně bystrý, byla u něj taková výjimka připuštěna. Emancipaci naše právní úprava připouštěla na základě §5, z.č. 447/1919 z. a n., který stanovil, že: „*Nezletilého, který dokonat osmnáctý rok, může poručenský úřad s jeho souhlasem, vyžádav si poručníkovu posudku a, třeba-li, též posudku nejbližších příbuzných, prohlásiti za zletilého, prominuv mu léta. Prohlášení za zletilého má též právní účinek jako skutečně nabytá zletilost.*“¹⁷⁰ Oproti obecnému požadavku věku k plné svéprávnosti¹⁷¹ tak byla umožněna jeho modifikace snížením pod zákonem stanovenou hranici. V ustanoveních platného občanského zákoníku pojem emancipace nenalezneme. Zdůvodnění jeho absence¹⁷² nacházel zákonodárce v připuštění snížení věkové hranice pro nabytí zletilosti na 18 let. Tento argument nelze považovat za zcela přesvědčivý vzhledem k tomu, že i některé občanské kodexy¹⁷³ emancipaci upravily, byť i znají stejnou hranici pro dosažení zletilosti jako náš občanský zákoník.¹⁷⁴

Ke ztotožnění zletilosti s nabytím plné způsobilosti k právním úkonům nedošlo až přijetím současného občanského zákoníku, ale jak již bylo uvedeno, činila tak i právní úprava předchozí.¹⁷⁵ „*Lépe by bylo zletilost a svéprávnost rozlišovat, tedy spojovat zletilost jen s dosažením určitého věku a svéprávnost spojovat s nabytím způsobilosti k právním úkonům. Důvod toho je v tom, že se s dosažením zletilosti sice obecně pojí i nabytí plné svéprávnosti, ale v určitých případech může tuto způsobilost získat i osoba před dosažením zletilosti (tj. před dosažením určitého věku), stejně jako zletilá osoba může svéprávnosti v určitých případech pozbyt.*“¹⁷⁶

Jak uvádí §9 z.č. 40/1964 Sb.: „*Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.*“. Zatímco ustanovení §8 hovoří o dosažení úplné způsobilosti k právním úkonům, §9 se věnuje jejímu postupnému rozvoji. Došlo tak k upuštění od předchozí právní úpravy vymezené v §§ 9 až 12 zák. č. 141/1950 Sb., která stanovila různé věkové hranice opírajíc se o původní ustanovení obecného zákoníku občanského z roku 1811. S těmito hranicemi byl

---

¹⁷⁰ Úpravu prominutí let však nacházíme i v samotných ustanoveních obecného zákoníku občanského, zejména pak v souvislosti s §174, který se týkal zániku otcovské moci.

¹⁷¹ Za nezletilce byli dle obecného zákoníku občanského považováni ti, kteří ještě nedosáhli dvacátého čtvrtého roku života. Tato původní věková hranice byla snížena z.č. 447/1919 na dvacet jedna let.

¹⁷² Od tohoto institutu bylo upuštěno již přijetím z.č. 141/1950 Sb..

¹⁷³ Např. zákonná úprava v Rakousku, Španělsku, Rusku apod.

¹⁷⁴ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné...*, s. 107.

¹⁷⁵ viz. ustanovení §9, z.č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů.

¹⁷⁶ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné...*, s. 108.

spojován různý rozsah způsobilosti k právním úkonům. Shodnou úpravu můžeme nalézt i v ustanovení §104 německého občanského zákoníku, jež za osoby nezpůsobilé považuje děti, které ještě nedosáhly věku sedmi let. Náš platný občanský zákoník přijal obecnou úpravu více respektující individualitu člověka, kdy toto řešení přináší v právních vztazích zdánlivě více jistoty. V praxi však často není a nebyl věk jednajících ověřován a jde navíc o přístup mechanický, málo vhodný pro hodnocení rozumových a volných schopností lidské bytosti. Otázkou pak zůstává, proč například v §476d odst. 2 spojil občanský zákoník testovací způsobilost nezletilého s dovršením věku patnácti let, ačkoli se mechanice věkových stupňů vyhýbá? Kritéria dosažení určitého věku, která jsou upravena i v některých zvláštních právních předpisech, představují, dle mého názoru, regulátory obecně vymezené způsobilosti, které se uplatní v konkrétních případech a situacích.¹⁷⁷ Na druhou stranu se ztotožňují spíše se současnou obecnou úpravou, která se mi zdá flexibilnější než je tomu u zákonů, které se opírají o pevné věkové hranice s různým rozsahem způsobilosti k právním úkonům. Občanský zákoník tak výslovně nestanovuje, že určitý smluvní typ může uzavřít pouze zletilá fyzická osoba, která má plnou způsobilost k právním úkonům, ale lze tento závěr nepřímou vyvodit z úpravy způsobilosti zletilých k právním úkonům.

Účelem §9 je ochrana jak nezletilce před jeho věku nepřiměřenými právními úkony, tak i třetích osob, které s ním v dobré víře jednají. Se zřetelem na vztažení ochrany k rovnováze zájmů nezletilce a zájmu třetí osoby, je důvodné, že se přiměřenost právního úkonu k rozumové a volní připravenosti nezletilce posoudí objektivně podle věku, aniž by se zkoumaly individuální odchylky v konkrétním případě. Ty totiž smluvní partner zpravidla nemůže poznat ani zkoumat. Ani tato potřeba ale nemůže překrýt nutnost individuálního přístupu a posouzení konkrétních okolností jednotlivého případu. Obecně tak lze vycházet z přístupu, že je při posuzování právního úkonu nezletilého třeba přihlížet k povaze úkonu, hodnotě nabytého plnění a společenským či právním důsledkům nabytí takového plnění pro nezletilého, k výdělečným a majetkovým poměrům nezletilého, k hodnotě případného protiplnění, jakož i k tomu, zda bylo plněno již při uzavření smlouvy.¹⁷⁸ Dále je nutné brát dostatečný zřetel na individualitu nezletilého. Nabízí se tedy řešení v podobě skutkové domněnky, že nezletilý je zpravidla způsobilý projevat právně relevantní vůli v rozsahu odpovídající obvyklé vyspělosti jiných nezletilých stejného věku, což však nevylučuje

---

¹⁷⁷ Například možnost nezletilého uznat otcovství souhlasným prohlášením rodičů, způsobilost nezletilého zaměstnance k právním úkonům, otázky v oblasti vyživovací povinnosti nezletilého vůči jeho rodičům, má-li vlastní příjem apod.

¹⁷⁸ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné...*, s. 112 - 113.

možnost jiného závěru s ohledem na konkrétní okolnosti jednotlivého případu.¹⁷⁹ V tomto paragrafu se tak bere v úvahu postupné rozvíjení způsobilosti dospívajícího člověka k právním úkonům v návaznosti na vývoj jeho rozumových a volních schopností v závislosti na jeho věku od stupně, kdy způsobilý k právním úkonům vůbec není až do stupně blížící se zletilosti úplné, které fyzická osoba nabývá zletilostí.¹⁸⁰

Stejný přístup je reflektován i právní literatuře zmiňující judikaturu Nejvyššího soudu, který například stanovil, že: *„Nabytí motorového vozidla vlastním právním úkonem nezletilce je platné za splnění podmínek uvedených v ustanovení §9 o. z. Při posouzení toho, zda tu jde o právní úkon, který je svou povahou přiměřený rozumové a mravní vyspělosti odpovídající věku nezletilého nabyvatele (ve smyslu uváděného zákonného ustanovení), je třeba brát v úvahu druh nabyvané věci, její hodnotu a společenské důsledky tohoto nabytí vlastnictví. V uvedeném smyslu by mohlo jít např. o koupi jednostranného vozidla sedmnáctiletým pracovníkem (učněm), jestliže cena kupovaného vozidla je úměrná příjmům nezletilého a možným úsporám z nich.“*¹⁸¹

Dle mého názoru však značný posun v rámci úpravy způsobilosti právně jednat u nezletilých přinese až úprava připravované rekodifikace občanského práva. Důvodová zpráva u ustanovení §§31 až 36, která se této problematice věnuje, uvádí, že způsobilost k právním úkonům u nezletilců je ovládána dvěma hlavními zásadami. První z hledisek, že nezletilý má způsobilost k právnímu jednání odpovídající jeho individuální vyspělosti, se nijak neliší od současné právní úpravy. Na druhé straně se stanoví, že zákonný zástupce může nezletilému, který nenabyl plné svéprávnosti, udělit souhlas k určitému právnímu jednání, a nezletilý je tak schopen v mezích souhlasu sám právně jednat. Přínos této myšlenky, která se opírá o fakt, že zákonní zástupci, nejčastěji rodiče nezletilého, jsou ti, kdo jej nejlépe znají a spolu s ním dokážou nejlépe posoudit jeho rozum, vůli a další individuální schopnosti, je nesporný. Bez zajímavosti rovněž nezůstává, že německý občanský zákoník v §§ 106 a 107 obsahuje podobnou úpravu, když stanovuje, že nezletilý, který již dosáhl věku sedmi let, potřebuje souhlas svého zákonného zástupce právě k takovým právním úkonům, které nejsou výhradně v jeho prospěch.

4.3.3. Pojem a obsah rodičovské zodpovědnosti

---

¹⁷⁹ ELIÁŠ, Karel. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář...*, s. 84.

¹⁸⁰ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné...*, s. 111- 112.

¹⁸¹ FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář...*, s. 52.

Při vymezení obsahu a charakteru současné úpravy rodičovské zodpovědnosti je nutné vycházet zejména z úpravy z.č. 94/1963 Sb., zákona o rodině ve znění pozdějších právních předpisů. Na tomto místě nechci blížeji pojednávat o důvodech a okolnostech vedoucích k jeho přijetí. Je však nutné zmínit, že i tato rekonstrukce byla ovlivněna přijetím nové ústavy v roce 1960. Ve své podstatě se však jednalo jen o velkou novelu zákona o právu rodinném, jelikož řada ustanovení tohoto zákona zůstala zachována nebo se změnila jen formulačně; s ohledem na uplatňovaný princip „srozumitelnosti zákona pracujícím lidu“.¹⁸² Jako problematické se pak jeví zejména upuštění od označení legislativního předpisu jako „zákon o právu rodinném“ a jeho nahrazení za „zákon o rodině“, kdy je název značně nepřesný, jelikož úprava zákona o rodině daleko přesahuje rámec rodiny.

Z ustanovení § 31 odst. 1 výše uvedeného zákona vyplývá, že rodičovská zodpovědnost představuje souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, při zastupování nezletilce a při správě jeho jmění, a to nejen za trvání či nutné existence manželství. Dle judikatury Ústavního soudu¹⁸³ nedochází k pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti ani po rozpadu rodiny. V takovém případě se uplatní nejen etika příbuzenských vztahů, ale i absence jakéhokoliv zákonného, tím méně pak ústavněprávního důvodu k tomu, aby rodiči, v jehož přímé péči nezletilé dítě není, nebylo umožněno nad ním vykonávat práva spojená s rodičovskou zodpovědností.

Jak bylo již uvedeno výše, obecný zákoník občanský ve své úpravě přiznával v rodině rozhodující postavení otci. Ten měl možnost rozhodovat o nejpodstatnějších záležitostech dítěte. Zákon o právu rodinném pak zrovnoprávnil postavení obou rodičů ve vztahu k dítěti a zahrnul jednotlivá práva a povinnosti pod termín rodičovská moc. Zákon o rodině tento pojem již nepřevzal s odůvodněním, že oproti dosavadní rodičovské moci jde především o práva a povinnosti rodičů, vyplývající spíše z jejich společenského poslání a funkce vychovávat své děti než z vrchnostenského postavení založeného na moci rodičů. Dnes by takového termínu také nebylo možné užívat, jelikož by zřejmě neodpovídal současným požadavkům pro svůj mocenský, příliš autoritativní charakter a tím by byl v rozporu s Úmluvou o právech dítěte; ta je založena na myšlence uznání vrozené důstojnosti a rovných a nezadatelných práv všech příslušníků lidského rodu. Místo toho upravoval zákon o rodině rodičovská práva a povinnosti.¹⁸⁴ Zákon č. 91/1998 Sb. nahradil tento dosavadní pojem pojmem „rodičovská

---

¹⁸² HRUŠÁKOVÁ, Milada a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. XXIV.

¹⁸³ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 9. 1998, sp. zn. III. ÚS 125/1998

¹⁸⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milada a kol. *Zákon o rodině...*, s. 120 - 121.

zodpovědnost". Došlo k tomu zejména proto, že fakticky lépe odráží souhrn uvedených vztahů a současně odpovídá pojmu „zodpovědnost“, který užívá řada evropských právních řádů, jakož i normy práva mezinárodního. I když Úmluva o právech dítěte v ustanovení čl. 5¹⁸⁵ používá termín „odpovědnost, práva a povinnosti rodičů“, nebylo možné zde použít termínu odpovědnosti vztahující se k porušení práva dle občanského zákoníku.¹⁸⁶

Sama rodičovská zodpovědnost představuje zvláštní formu ochranného institutu, který se nejčastěji uplatní v situacích, kdy je nezletilec nezpůsobilý sám v plné míře obstarávat své záležitosti a realizovat své vlastní zájmy. Způsob výkonu práv a povinností vymezil zákonodárce v §31 odst. 2 zákona o rodině, když stanovil, že: *„Při výkonu práv a povinností uvedených v odstavci 1 jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.“* Z hlediska komparačního se v tomto ustanovení nabízí vymezení pojmu „užít přiměřených výchovných prostředků“. Aby bylo možné realizovat ochranu dítěte, musí mít rodiče možnost zajistit splnění svých příkazů, což uváděl i § 145 obecného zákoníku občanského z roku 1811, když vytýčil, že: *„Rodiče jsou oprávněni vyhledati pohřešované děti, uniklé nazpět žádati a uprchlé přivést zpět s vrchnostenskou pomocí; jsou také oprávněni trestati děti nemravné, neposlušné, anebo rušící domácí řád a klid, způsobem ne přemrštěným a jejich zdraví neškodným.“* Účelem zde rovněž bylo dítě vychovávat, nikoliv prosazovat vlastní vůli rodičů. To, jakých trestů mělo být použito, záleželo zejména na vhodnosti, přičemž nebyly bezpodmínečně odmítány tresty tělesné, ovšem bylo jich možné používat pouze potud, pokud tím dítě tělesně ani duševně nebude ve větší míře poznamenáno. Jinak ostatně záleželo i na kulturním prostředí rodiny, které určovalo prostředky vhodné, neboť to, co v jednom prostředí bylo bráno jako zcela nevhodné, bylo zase velmi účelné v prostředí jiném. Právo trestat dítě měl dle ustanovení obecného zákoníku občanského každý z jeho rodičů, žil-li ve společenství manželském. Jinak také ten, kdo má právo dítě vychovávat. Z vůle rodičů měla právo trestat dítě i ta osoba, na kterou byla výchova přenesena, tedy tzv. vychovatel. Nauka v takovém případě hovořila

---

¹⁸⁵ Česká republika jí ratifikovala a publikovala pod č. 104/1991 Sb.

¹⁸⁶ HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, SLADKÁ HYKLOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 93.

zejména o tehdejší úpravě §99 b) živnostenského řádu, která opravňovala živnostenského mistra k trestání jeho učedníků.¹⁸⁷

Výslovné oprávnění rodiče použít *přiměřených výchovných prostředků* neznal ani zákon o právu rodinném, ani zákon o rodině v původním znění. Ani dnes nemůže při použití tohoto kárného práva ohrožovat nepřiměřeným způsobem integritu a důstojnost dítěte. Zákon tedy poprvé, v souladu s mezinárodními normami a Úmluvou, chrání důstojnost dítěte. Dle čl. 16 odst. 1 a 2 Úmluvy nesmí být žádné dítě vystaveno svévolnému zasahování do soukromého života, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst a má právo na ochranu proti takovým zásahům nebo útokům. Článek 19 zmiňované Úmluvy současně stanovuje povinnost přijímat opatření k ochraně dětí před všemi formami špatného zacházení, násilím duševního i tělesného charakteru, urážením, trýzněním nebo zanedbáváním ze strany rodičů nebo jiných osob, majících dítě v péči.¹⁸⁸

Vymezení přiměřenosti a limitů užití výchovných prostředků v obecném zákoníku občanském a v dnešní právní úpravě¹⁸⁹ není tolik odlišné, i když u obou předpisů se uplatnily jiné determinanty, které vedly k jejich vzniku.

---

¹⁸⁷ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému...*, s. 760 - 761.

¹⁸⁸ HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, SLADKÁ HYKLOVÁ, Jana. *Zákon o rodině...*, s. 95.

¹⁸⁹ Zákon o právu rodinném úpravu institutu podobnému přiměřeným výchovným prostředkům neobsahoval.

5. Závěr

Právo a právní vědu nelze považovat za soustavy neměnné, konstantní a stálé, naopak vždy odrážely charakter hodnot ve společnosti, která se s postupem času měnila, vyvíjela a přizpůsobovala svému okolí. Z tohoto pohledu by bylo možné přirovnat každou z právních oblastí, o kterých jsem výše pojednával, k živému organismu. Stejně jako u nich je však i u právních odvětví možné nalézt slepé vývojové větve. Ty jsou však rovněž důležité, protože poté, co jsou uvedeny v život a do praxe, si často vynutí úpravu novou a mnohdy kvalitnější.

Úprava statusových otázek, která je obsahem této diplomové práce, byla vybrána záměrně s tím, že představuje pomyslný základ každé soukromoprávní úpravy, na kterém je nejlépe patrný její charakter. Současně se však jedná o téma obsáhlé, jež není možné zhodnotit pouze obecně v celé jeho šíři, jelikož takový přístup by se nutně negativně projevil na přínosu i obsahu samotné práce. Z tohoto důvodu bylo nutné od některých témat upustit a komparovat jen ty z institutů, které se zdály být nejvhodnější. Neznamená to však, že by například zhodnocení soudobých teoretických přístupů v oblasti ochrany osobnostních práv, které tak bylo záměrně vynecháno, bylo méně důležité či ke komparaci vhodné.

Jak již bylo několikrát řečeno, jádrem celé diplomové práce bylo vymezení právního postavení rozličných kategorií fyzických osob v římské společnosti, a to i s ohledem na jejich způsobilost k právním úkonům či účast v římské rodině. Při této činnosti však nebylo možné vycházet pouze ze soudobé nauky a literatury, ale nemalou měrou i z tehdejších právních pramenů. Jako jeden z hlavních přínosů pak může být vnímáno zařazení a zpracování římskoprávní úpravy, zejména Justiniánových Institucí, Digest či Gaiovy učebnice, vedle úpravy v moderních právních předpisech, a to v rámci jedné ucelené práce. Tímto způsobem tak došlo k naplnění hlavního cíle diplomové práce, totiž ukázání míry, ve které římská nauka ovlivnila vývoj právních pramenů na našem území. V některých případech se jednalo o inspiraci zcela zjevnou, jak tomu bylo například u občanského zákoníku z 1950, který pojednával o postupném nabývání způsobilosti k právním úkonům u jednotlivých věkových kategorií nezletilců. Jindy však nebyla inspirace zákonodárce římským právem na první pohled patrná a musela být dále dovozována. Došlo k tomu i při přípravě Obecného zákoníku občanského z roku 1811, u kterého by se předpokládalo, že bude upravovat zejména otázky občanskoprávní, jak už vyplývalo z jeho názvu. Vedle nich však obsahoval i ustanovení týkající se postavení cizinců, což představuje přímou reflexi římské právní tradice.

Na základě zvoleného srovnávacího pojetí došlo současně k potvrzení původní hypotézy o nedostacích u vybraných soukromoprávních institutů vymezených zejména z. č. 40/1964 Sb. a z. č. 94/1963 Sb. Pojednání o jednotlivých mezerách a nedostacích v úpravě pak vedlo k jasnému závěru o možnosti jejího přirovnání ke slepé vývojové větvi a nutnosti podstatné rekonstrukce. Na stranu druhou lze namítnout, že takové tvrzení je bez dalšího obhajitelné pouze v případě komplexního srovnání veškerých ustanovení, které občanský zákoník obsahuje, a není možné vycházet jen z určitých, jednotlivě vybraných institutů. Z tohoto důvodu byla předmětem komparace zejména právní způsobilost, jejíž úprava nejlépe odráží charakter celkové úpravy.

6. Seznam použitých zdrojů

6.1. Monografie

- BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995. 280 s.
- BEJČEK, Josef a kol. *Kurs obchodního práva: Obchodní závazky*. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007. 535 s.
- BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Third published. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. 808 s.
- BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLOCKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. 1. vydání. Bratislava: MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997. 483 s.
- BLAHO, Peter, SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.
- BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly dějin z bezpráví*. 1. vydání. Brno: Nakladatelství Masarykovi Univerzity, 2009. 1005 s.
- BURDICK, William L.. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. Third printing. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2004. 748 s.
- DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 175 s.
- ELIÁŠ, Karel. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář- 1. svazek*. Praha: Linde, 2008. 1390 s.
- FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář- I. díl*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 904 s.
- GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Masarykova Univerzita, 1999. 274 s.
- GARDENER, Jane F.. *Being a Roman Citizen*. First Published. London: Routledge, 1993. 244 s.
- GARDENER, Jane F.. *Women in Roman Law and Society*. First published. London: Routledge, 1987. 288 s.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opravené vydání. Praha: knihkupec c. k. univerzity J. Otto, 1910. 1243s.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 7. vydání. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1929. 294 s.

- HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, SLADKÁ HYKLOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. vydání. Praha: Linde, 2007. 751 s.
- HORÁK, Ondřej, ŠTACHOVÁ, Nad'a. "ein schöne iunckfraw. pey czwelff iaren alte". Problematika zletilosti a římskoprávní vlivy. In KNOLL, Vilém (ed). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2007*. 1. vydání. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 81 - 99 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milada a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H.Beck, 2009. 558 s.
- HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova Univerzita, 1998. 168 s.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995. 386 s.
- KNAPP, Viktor. *Československé občanské právo I. 2*. přepracované a doplněné vydání. Praha: Orbis, 1974. 587 s.
- KNAPPOVÁ, Marta a kol. *Občanské právo hmotné I. 4* aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005. 523 s.
- MACKENZIE, Thomas. *Studies in Roman law: with comparative views of the laws of France, England, and Scotland*. Second edition. Edinburgh: William Blackwood and Sons, 1865. s. 406.
- MOUSOURAKIS, George. *A Legal History of Rome*. First Published. Abingdon: Routledge, 2007. 282 s.
- RAWSON, Beryl. *Children and childhood in Roman Italy*. First Publisher. Oxford: Oxford University Press, 2006. 440 s.
- REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římské právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Bratislava: IURA EDITION, 2003. 496 s.
- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi- I. díl*. Praha: Nakladatelství CODEX Bohemia, 1998. s. 1192.
- TREGGIARI, Susan. *Roman marriage: iusti coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*, New York: Oxford University Press, 2002. 600 s.
- SCHELLEOVÁ, Ilona, SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Nakladatelství Masarykovy Univerzity, 1993. 602 s.
- SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského- I. díl*. 2. nezměněné vydání. Praha: Věšhrd, 1946. 220 s.

ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné I.* 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009. 550 s.

ŠVESTKA, Josef a kol. *Občanský zákoník I. Komentář.* 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009. 2321 s.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 684 s.

ZDOBINSKÝ, Stanislav a kol. *Ústavní systémy socialistických zemí.* 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 479.

6.2. Právní předpisy

6.2.1. Právní předpisy vnitrostátní

Císařský patent č. 946/1811 Sb.z.s, Obecný občanský zákoník rakouský, ve znění účinnému ke dni 1. ledna 1812

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ve znění účinnému ke dni 9. června 1948

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění účinnému ke dni 1. ledna 1951 a důvodová zpráva k tomuto právnímu předpisu

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, ve znění ústavního zákona č. 110/1967 Sb. účinnému ke dni 12. prosince 1967

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákona č. 131/1982 Sb. účinnému ke dni 1. dubna 1983

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákona č. 509/1991 Sb. účinnému ke dni 1. ledna 1992

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Návrh zákona odeslaný do připomínkového řízení: Návrh občanského zákoníku (k lednu 2011)

Vyhláška č. 11/1988 Sb., o hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, ve znění účinnému ke dni 1. března 1988

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění účinném od 1. ledna 1950

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů

6.2.2. Zahraniční právní předpisy

KÖHLER, Helmut. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 37. überarbeitete auflage. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1995. 689 s.

6.3. Rozhodnutí soudů

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 9. 1998, sp. zn. III. ÚS 125/1998

Nález Ústavního soudu ze dne 7. prosince 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/2004

6.4. Webové stránky

Upmf : Grenoble - En ce moment ... [online]. 2008 [cit. 2011-01-29]. The Digest or Pandects. Dostupné z WWW: <http://web.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Anglica/D12_Scott.htm#I>.

7. Shrnutí

Tématem této diplomové práce jsou instituty týkající se právního postavení občanů a rodinně právních vztahů. Je rozdělena do obsahově navazujících kapitol tak, že první dvě se věnují základům těchto institutů, jak byly upraveny v pramenech a nauce římského práva. Tyto části představují východisko, na základě kterého jsou v nich obsažené poznatky rozvíjeny a komparovány s právem moderním v jeho historickém vývoji a následně zhodnoceny na základě soudobých teoretických právních přístupů.

První část diplomové práce pojednává o statusu občana z pohledu práva římského, přičemž je rozdělena do obsahově navazujících kapitol, které rozebírají problematiku subjektivity fyzických osob, tedy otázky právního postavení římských občanů, cizinců a propuštěnců. Dále zde vymezují jejich způsobilost k právním úkonům, jejíž hodnocení z pohledu římského práva je rozvíjeno v návaznosti na jednání specifických kategorií osob jako nezletilců, žen a marnotratníků, které v ní byly do jisté míry, a vznikala tak u nich potřeba ochrany formou opatrovnictví a poručenství.

Druhá část diplomové práce je věnována rodině, důležitému institutu, který významným způsobem ovlivňoval právní postavení jedinců v římské společnosti. Zejména se zde zabývá úpravou majetkových vztahů mezi manžely v souvislosti se zasnubami, věnem a darováním pod podmínkou uzavření manželství a problematikou vztahů rodičů a dětí. Hlavním cílem těchto kapitol je naznačit vysokou kvalitu přístupu, které římské právo úpravě statusových otázek věnovalo.

Poslední kapitola sleduje a hodnotí genezi právní úpravy vybraných oblastí od ustanovení obecného zákoníku občanského, přes zákon č. 141/1950 Sb., až po úpravu dnešní. Neomezuje se pouze na komparaci s právem tuzemským, ale v určitých směrech reflektuje i úpravu zahraniční, představovanou zejména německým občanským zákoníkem. Je zde pojednáváno o charakteru státního občanství, jeho nabývání a pozbývání, postavení cizinců, právní subjektivitě, způsobilosti k právním úkonům, poručenství a otázkách příbuzných. Zvláštní pozornost je pak věnována úpravě současné, jež se týká okruhu právní subjektivity nenarozených dětí, způsobilosti nezletilých k právním úkonům i pojmu rodičovské zodpovědnosti. Hlavním cílem je zejména poukázat na některé z jejich nedostatků a současně ji zhodnotit v návaznosti na chystanou rekonstrukci občanského zákoníku.

8. Summary

My diploma thesis focuses on the issue of citizenship and family relationships and compares Roman and modern law. The thesis comprises of the three basic parts. The first and the second chapter deals with Roman law, while the third part of the thesis is dedicated to the description of current legislation.

First chapter explains class stratification of persons from the point of view of Roman citizenship (*status civitatis*). It contains sources of the quality of citizens, capacity for legal actions of naturalized persons and other related issues as guardianship or curatorship.

Second chapter of the thesis deals with the character of a Roman family (*status familiae*) with regard to the paternal power, sources of the *patria potestas*, marriage and *manus* etc... The main objective of this chapter is to show practical advantages of Roman law, which lead us to our current need for reflection of Roman legal tradition.

The final chapter is focused on modern approaches to selected issues of private law. In a komparative analysis historically important sources of law (as Austrian Civil Code, Socialist law and current Civil Code) are assessed.

General purpose is to mention some of the deficiencies in current legislation and to assess it following the prepared recodification of the Civil Code.

9. Klíčová slova

občanství

citizenship

římská rodina

Roman family

způsobilost k právům a povinnostem

capacity to have rights and duties

způsobilost k právním úkonům

legal capacity

omezení způsobilosti

limitation of legal capacity

nezletilý

minor

poručnictví

guardianship

moc otcovská

paternal power